

szombat

1999. szeptember

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.

Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Dési János
Itamár János-Keszt
Kovács András
Seres László
Székely Gábor
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

A megjelenést támogatja:
Magyarországi Zsidó Örökség

Közalapítvány,
Nemzeti Kulturális
Alapprogram

A héber és jiddis szavak
átírása a szerzők felfogását
tükrözi.

Terjeszti a HÍRKER Rt.,
NH Rt., a Kiadói Lapterjesztő
Kereskedelmi Kft
és a Sziget Rehabilitációs
Kisszövetkezet
Izraeli képviselő:
Pirsum Chen
43 King George St.
Jerusalem
Tel.: 972-2-6222121

A kéziratok szerkesztése
lezárult:

1999. augusztus 13-án.

Szerkesztőség
és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.

Telefon:

311-9214/136, 137

Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Szerkesztőségi órák

és hirdetésfelvétel:

csütörtökönként

16 és 17 óra között.

Lapunk e-mail címe:

szombat@elender.hu

Címünk az interneten:

http://www.c3.hu/~szombat

Előfizethető

a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP

11709002-20066703

„Szombat” számú alszámlán.

Lapengedély száma:

III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomta: Szikra Lapnyomda

T A R T A L O M

HAZAI DOLGAINK

- 2 Olvasóink írják
- 3 Feldmájer Péter: Egyenlőség?
Testvériség? Szabadság?
- 4 Kárpótlási fejlemények
- 5 Mit ér a rabbidiploma,
ha magyar?
- 6 Betérés: vádak és válaszok
(g.j.)
- 7 Történelem – élőszóban
Magyar-zsidó oral history
archívum

VILÁG

- 11 Gadó János: Zsidó információs
centrum és periféria
– Washingtoni útbeszámoló
az American Jewish Committee
éves üléséről
- 15 Roger Silverstone:
Zsidó televíziók

IZRAEL

- 17 „És elkerülni lehetőleg
a konfliktust”

HAGYOMÁNY

- 22 Rónai Ádám István: Ros Hásáná:
Idén a Sófárfúvás elmarad

TÖRTÉNELEM

- 23 Visi Tamás: Jézus, a fodrász
avagy ahogy egy szemtelen diák
olvassa a „zsidó Jézus” könyveket

KULTÚRA

- 27 Etgar Keret: A cipő
- 28 Dányi Dániel versei
- 29 Kozma György:
Hűtlen zsidók az avantgárdban:
Hajas, Bódy, Erdély
- 31 Concerto Ebraico
- 32 Városi Nép dal – Röhrig Géza:
Fogság (Tarnóc János)

Summary

The July 16 issue of *Yom Hashishi*, an Orthodox weekly published in Israel, carried an article in which **Naftali Krausz**, an orthodox Israeli journalist, who often criticizes Jewish affairs in Hungary, accused **Dr. József Schweitzer**, chief rabbi of Hungary, and **Dr. Ernő Neumann**, rabbi of Temesvár (Timisoara in Romania) that they had issued conversion documents for various sums of money to Romanian women who wished to marry Israeli students studying in Romania. The matter was subsequently taken up by the right-wing Hungarian daily, *Napi Magyarország*, which called the affair “an international scandal”. According to Naftali Krausz, the converts had no inkling of Judaism, this being the main reason that he concluded that the rabbis who had issued the documents had probably done so for a certain sum. The two implicated rabbis did not deny the fact of the conversion, but they claimed that there had only been about 4-5 converts and they had an adequate knowledge of Judaism.

After a seven years’ interlude, rabbis have again been ordained in Budapest. However, the diplomas of the two newly-ordained rabbis do not include the traditional *yadin yadin* expression, enabling them to be members of the religious court – even though this is through no fault of the two young rabbis, but can rather be attributed to the fact that after decades of isolation, the Rabbinical Seminary of Budapest is again active in an international environment and the qualifications set down in the rabbinical diploma are taken seriously.

“The Jews have finally managed to be equal with others, but they have still to achieve equality among themselves. There are still two types of Jew as far as restitution is concerned: full-right Jews living in Western Europe, the US and Israel, and Jews without any rights – the Jews living in the former Socialist countries” – claims **Péter Feldmájer**, who blames the Claims Conference for the discrimination of Eastern European Jewry.

American Jewry as seen through Eastern European eyes – could be regarded as the *leit-motif* of **János Gadó**’s account of his trip to the US, who visited Washington on the occasion of the Annual Meeting of the American Jewish Committee. In his report he offers a description of how American Jews promote their interests, for example through pressure groups.

The section of restitution offers an overview of various informations concerning restitution for Hungarian Holocaust survivors.

“Jesus’ ‘original’ teachings should not be conceived as a static, geometric formation, a logical and closed system, but rather as a process. It was only natural that the disciples continued their Master’s work and continued to interpret and re-interpret his words. The Sages of the Talmud did the same with their tradition. One question that needs to be answered is to what extent Jesus’ activity influenced Jewish tradition. The ultimate goal of any proper research is not the study of the life and teachings of one man, but rather of the process of how tradition was continuously transformed” – claims **Tamás Visi** in his essay, “*Jesus the hair-dresser*”, in his review of the books and studies on Jesus’ life published in Hungary.

Olvasóink írják

„Mesterségesen gerjesztett hangulat” Szombat, 1999 nyár

A Szombat kitűnő nyári számában Schmidt Mária történész, a miniszterelnök főtanácsadója és a XX. Századi Intézet igazgatója Seres László kérdéseire válaszul számomra igen furcsa értetlenségről ad bizonyítást. „Én Horthy újratemetését abszolút normális dolognak tartom, joga van magyar földben nyugodnia” – mondja, mintha önmagában ezt bárki is kétségbe vonta volna az újratemetés idején, vagy azóta. Mint ha nem azon botránkozott volna meg minden demokrata, hogy a „családi eseményből” közügyet csinált a jobboldal, és hogy az MDF-kormány miniszterei részt vettek az eseményen. Mintha nem az lett volna a botrányos, hogy – újratemetés ide, vagy oda – ezt az egész Horthy-rendszert igyekeztek rehabilitálni, tisztára mosni, sőt utánozni, feltámasztani a jobboldali kormánypolitika bizonyos exponenseit.

Az 1992. október 23-i Kossuth-téri tüntetés kapcsán is hasonló szándékos értetlenséget mutat Schmidt Mária. „Nekik nincs joguk odamenni és ünnepelni az októberi forradalmat?” – kérdezi vissza az újságíró a tüntetésen Göncz elnök ellen ordító, náci jelképeket hordozó skinheadekről szólva. Mintha ez jelentette volna 1956 októberének az ünneplését. Mintha az Antall-kormány mögött meghúzódó, azt mindinkább jobbra tolni igyekvő (szélső)jobb elemek hosszas kampánya a tényleg ötvenhatos Göncz elnök ellen nem is létezett volna.

Schmidt Mária történészi hitelét nem növeli ez a művi értetlensége. Igaz vi-

szont, hogy alighanem ezzel szolgál rá főtanácsadói megbízatására a miniszterelnök mellett... Amely tisztségében egyébként azzal a Boross Péter volt miniszterelnökkel osztozik, aki 1992. október 23. kapcsán ugyancsak jó adag „értetlenséget” tanúsított annak idején.

Mándrucz Sándor
(Budapest)

Egy vita, ami „beépült” Szombat, 1999 nyár

Fricz Tamás az úgynevezett népi-urbanus ellentét mai állásáról szólva jónak látja átvenni a „nemzeti-kozmpolitá” ellentétpárt. Úgy vélem, e reakciós terminológia átvétele annak elfogadását jelenti. Pedig egyértelmű elutasítása lenne indokolt, annál is inkább, mivel a „népnemzeti” ideológia már a harmincas években is irreleváns volt, azóta pedig – amint maga Fricz is megállapítja – eltűntek mögüle a harmincas években még jól megragadható társadalmi csoportok. Amiről azonban Fricz nem igen ejt szót (és ami ezt az ideológiát, illetve terminológiáját még avasabbá, még reakciósabbá teszi) az az, hogy a rendszerváltás óta törekvések tapasztalhatók a régi osztálytagozódás részleges restaurálására (a feudális nagybirtokosság nélkül, ám épp az antiszemitizmust elsősorban hordozó úgynevezett keresztény középosztály újáteremtésére). Ezek a törekvések a harmincas-évekből rezsím történelmi-erkölcsi rehabilitálását is célozzák.

A „nemzeti-kozmpolitá” ellentétpár helyett sokkal indokoltabb a „modernista-anakronisztikus” ellentétpár használata, amint ezt Vágvolgyi B. András teszi is.

F. T. szerint „liberálisok és konzervatívok képtelenek szóba állni egymással” – nos, ez annyiban igaz, amennyiben hazai konzervatívaink nem tudtak, vagy nem is nagyon akartak megszabadulni a nacionalista-antiszemita jobboldaltól, összefonódtak velük és falaztak nekik egy ideig.

Gadó György

Az izraeli ifjúsági labdarúgó válogatott Ráckeven

A Nemzetközi Ifjúsági Labdarúgó Tornán az izraeli válogatott is jelen volt. A győzelmet Jugoszlávia szerezte meg, Svájc lett a második, a harmadik Magyarország válogatottja. Izrael csapata a hatodik helyet szerezte meg, míg csoportjában a második helyen végzett.

A mérkőzésen mindvégig baráti és lelkes szurkolók előtt játszottak. Megható volt a jelenet, amikor a nagyszámú közönség, a Magyarország-Izrael mérkőzés előtt egy perces néma felállással emlékezett az izraeli labdarúgás egykori kitűnőségére, a nemrég elhunyt **N. Spielman** edzőre, valamint **Benedek Tamás** izraeli újságíróra, akik évről-évre itt voltak a tornán.

A versengés sportszerűségi díját is megkapta az izraeli csapat, a közönségdíj mellett. Hiába, szerencse is kell a labdarúgáshoz, hiszen három alkalommal is vezettek Svájc, Szlovákia és Csehország ellen 1:0-ra, míg az utolsó percben az ellenfelek egyenlítették, illetve lőtték a győztes gólokat. Kalocsán és Szigetmártonban szinte a teljes közönség szimpátiáját a kék-fehér, „apró termetű” fiatalok nyerték el. „No, majd legközelebb – mondaná a mi felejthetetlen, most száz éve született **Mándi Gyula** bátyánk, hozzátéve: – hiszen ez csak játék...”

További sikereket kívánunk az izraeli labdarúgásnak. Vizitáltság 2000-ben, itt, a Csepel szigeten, a XX. labdarúgó tornán, Ráckeven. Köszönet az MLSZ-nek, Ráckeve polgármesterének és a szervezőknek.

Darvas Sándor

Szeretettel várjuk a Visegrádi Sül (Bp. Visegrádi u. 3.) megújuló közösségébe Erev Ros Hasónó kezdetével (1999. szeptember 10., péntek este 6.30) minden péntek este és szombat reggel. Kabbalat Sabbath naplemente előtt fél órával Mincha imával kezdődik, reggel pedig hagyományosan 8.30-kor kezdünk. Információ a 06/30/916-0849-es telefonszámon.

*Minden kedves olvasónknak
jó évre való beíratást és bepecsételtetést kívánunk
az 5760. zsinagógai esztendőre!*

כתיבה וחתמה טובה!

FELDMÁJER PÉTER

Egyenlőség? Testvériség? Szabadság?

A francia forradalom óta eltelt több mint kétszáz évben az emberiség legjobb elméi küzdöttek az egyenlőség eszméjéért, többek között azért, hogy a zsidók egyenlő jogokat élvezzenek a többiekkel. A jogegyenlőségért folytatott harc végül is eredményre vezetett, senki sem vitatja ma már azt, hogy minden ember egyenlőnek született, és ez vonatkozik zsidókra és nem zsidókra egyaránt. Nemzetközi egyezmények sokasága biztosítja ennek az elvnek az érvényesülését. A zsidók tehát elérték, hogy egyenlőek legyenek a többiekkel, de azt nem sikerült elérniük, hogy egyenlőek legyenek egymással. A kártérítés ügyében még ma is kétféle zsidó létezik: a teljesjogúak, akik Nyugat-Európában, az Egyesült államokban és Izraelben élnek, másrészt a jogfosztottak, akik a volt szocialista országokban maradtak.

A II. világháború során a faji és vallási okokból személyi sérelmet szenvedettek a német kártérítési törvény, a Bundesentschädigungsgesetz (BEG) – Szövetségi Kártérítési Törvény – alapján kártérítést kaptak 1956-ban, de a törvény kizárta a kommunista uralom alatt országban élőket a kártérítés lehetőségéből, és ezen a BEG-Schlussgesetz – Zárótörvény – sem változtatott, mert csak azok kaphattak segítyt, akik 1965. december 31-e előtt nyugatra tudtak menekülni.

Ezekben az ügyekben az Izraelben és a nyugaton élő zsidó vezetők tárgyaltak, akik ha tettek is erőfeszítéseket a szocialista országokban rekedt volt deportáltak érdekében, ennek nyilvános nyoma nem maradt fenn, ám annak igen, hogy beleegyeztek olyan jogi szabályozásokba, amelyek szakítottak az általuk is sokat hangoztatott emberi jogegyenlőség elvével, és különbséget tettek a zsidók között aszerint, hol éltek, mintha a túlélők tehetek volna arról, hogy Jaltában felosztották a világot és ők a vasfüggöny

túlsó oldalán ragadtak; mintha ők tehetek volna arról, hogy a határok bezárultak, és a fasiszta zsidóüldözések után meg kellett érniük a kommunizmus vörös leplébe burkolózott antiszemiták támadásait.

A Jewish Materials Claims Against Germany nevű szervezet is részt vett a tárgyalásokon, majd amikor a német kormány létrehozott két segélyalapot azoknak, akik 1965. december 31-e után tudtak nyugatra menekülni, ezeket a Claims Conference adminisztrálta, vagyis osztotta szét az igénylők között.

Az 1957-ben elfogadott és 1964-ben módosított Bundesrueckerstattungsgesetz (BRÜG) rendelkezett a vagyoni károk rendezéséről, de a kártérítést a keleti országokban élők szintén nem igényelhették. Az indoklás hasonló volt, mint a másik esetben: ezen törvény 45. paragrafusa kizárta azt, mert a Német Szövetségi Köztársaság és Magyarország között nem állt fenn diplomáciai kapcsolat, és ezen az sem változtatott, hogy egy bírói döntés 1961-ben kimondta, hogy alkotmányellenes az igénylők közötti megkülönböztetés, mely a kivándorlás fordulónapján alapszik. (A későbbiek során a két ország felvette a diplomáciai kapcsolatot, de ez senkit sem zavart, a magyarországi zsidókra továbbra sem vonatkozott a törvény hatálya.)

Az ügyben a törvényeket ugyan a Német Szövetségi Köztársaság Parlamentje hozta, de a nemzetközi zsidó szervezetek mindvégig figyelemmel kísérték a törvényhozás folyamatát.

A Németországból érkező hírek hatására Magyarországon is összegyűjtötték az igénylők adatait (ekkor még 62 ezer üldözött élt) és az igényeket 1959. március 24-én be is jelentették a német szerveknél. A kizárási okok változatlanok maradtak. A nagyszámú tiltakozásra tekintettel a nyugatnémet kormány az igényeket kizáró cikkben foglalt kivéte-

les felhatalmazás alapján beleegyezett abba, hogy azokért az ingóságokért – de kizárólag csak azokért – amelyeket a deportáltak magukkal vittek a haláltáborokba, kártérítést fizet, erről szerződést kötött a magyar Pénzügyminisztérium közvetítésével a Nácizmus Magyarországi üldözötteinek Országos Érdekvédelmi Szervezetével, és ennek alapján 97 millió német márkát utaltak át három részletben 1972-ben, 1973-ban és 1974-ben, amelyet a magyar állam forintra váltott át. Ebből kifizették az ügyvédi- és bankköltséget, így végül is 852.988.655 forintot osztottak szét az igénylők között. A túlélők 13.000 forintot kaptak, az örökösök 6.500-at. 13.000 forint abban az időben Magyarországon kb. 4-6 hónapi átlagkeresetnek felelt meg. A globális egyezmény megkötése azonban elmaradt, az indok továbbra is az volt, hogy a magyarországi zsidók kommunista uralom alatt élnek.

Az idő telt, a rendszerek változtak, de a zsidók és zsidók közötti megkülönböztetés megmaradt és fennáll mind a mai napig. A BEG és a BRÜG törvények hatályát sohasem terjesztették ki a magyarországi zsidóságra, hiába omlott le a Berlini Fal, tűnt el a kommunizmus, a magyarországi zsidókat továbbra sem tekintik egyenlő jogúnak.

A 90-es évek elején a Claims Conference újból pénzt osztott valamennyi nyugaton élő volt üldözöttnek, akik egyszeri 5000 márká, illetve újabb, kb. havi 530 márká nyugdíjkiegészítésben részesültek. A jaltai-rendszer megosztott Európája ekkorra megbukott, ám ez nem zavarta a zsidóság ügyében döntést hozó zsidó vezetőket: a magyarországi zsidókat ismételtelen kizárták az igénylés lehetőségéből.

Hosszú évek teltek el, mire a német parlament úgy döntött, hogy szociális alapon minden magyarországi üldözöttnek 500 márká egyszeri segítyt nyújt,

akik pedig a haláltáborokban voltak, azok további 500 márkára számíthatnak.

A Claims Conference által megkötött újabb egyezmény alapján a magyarországi volt deportáltak 1998. július 1-ig visszamenő hatállyal havi 250 márka nyugdíjra számíthatnak, de erre az összegre is csak méltányossági alapon. A Claims Conference ügyintézése nehézkes, bonyolult és az idős emberek között a halál kaszál.

Az előbb idézett törvények nem változtak meg, a jogegyenlőség nem állt helyre, hiszen a nem Magyarországon élő üldözöttek nyugdíja ugyanazért a meghurcoltatásért többszöröse a Magyarországon élőkének. Az idők változnak, a megkülönböztetés gyakorlata azonban nem. A Magyarországon élők részére fizetendő nyugdíjkiegészítés feltételei részben olyanok, amelyek nem teljesülhetnek, például a 18 hónap gettóban töltött idő, hiszen ennyi ideig Magyarországon nem álltak a gettók. A vidéki zsidóságot 1944 késő tavaszán különítették el, és nyár elejére már szinte mindenkit a haláltáborokba hurcoltak.

A kérdés az, hogyan egyezhettek bele a német kománnyal tárgyaló Claims Conference vezetői olyan feltétel támasztásába, amelyekről tudniuk kellett volna, hogy a kelet-európai túlélők többségét kitevő magyarországi zsidókra nem vonatkozhat. Azt, hogy milyen felelősség terheli a zsidóság ügyében tárgyalókat a meghozott diszkriminatív törvények elfogadásáért, a vasfüggöny mögött élő zsidók mellőzéséért, a belenyugvó cinkos hallgatásért, a bólintásért, hogy különbséget tegyenek zsidó és zsidó ember között, majd a történeteszek fogják eldönteni.

A tény azonban tény marad: az 1960-as évek elején élő több mint 62 ezer üldözöttből ma már kevesebb, mint 20 ezer ember van életben, akik tudják, hogy hiába vártak és hiába várnak az egyenlőség eszméjének kiteljesedésére.

A nagy francia forradalom óta több, mint kétszáz esztendő telt el, a Holocaust csupán ötvennégy éve történt. Lehet, hogy kétszáz év kell a zsidók közötti egyenlőség helyreállításához, de a magyarországi idős, beteg emberek ezt már nem fogják megélni, ükunokáik pedig nem fogják elhinni, hogy a nyugati világ zsidó vezetői ismét cserbenhagyták Európa keleti felén élő hitsorsosait. Talán ebben bíznak ők is?

KÁRPÓTLÁSI FEJLEMÉNYEK

■ A Svájc és a zsidó szervezetek által közösen kialakított 1.25 milliárd dolláros kárpótlásról szóló felhívást lapunk közli. A Mazsók augusztus utolsó hetében megkezdte a kérdőívek kiküldését mindenkinek, aki a szervezet holocaust-túlélőkről szóló nyilvántartásában szerepel. A kárpótlásról szóló sajtótájékoztatón hangsúlyozták, hogy a kérdőívet annak is érdemes kitölteni és visszaküldeni, aki nem tud arról, hogy a deportálásban végzett kényszermunkájából vagy elrabolt vagyonából svájci cégek haszonhoz jutottak, mert a kárpótlási jogosultság feltételei még nem tisztáztak, erről jövő tavasszal dönt az az amerikai bíróság, amely előtt a kárpótlási eljárást megindították. Az 1.25 milliárd dolláros összeg egyaránt szolgálja a közösségi és az egyéni kárpótlás céljait. Az igények beérkezése után ugyancsak az amerikai bíróság határoz arról, hogy az 1.25 milliárd elegendőnek tekinthető-e. Ezután tisztázzák majd az elosztás elveit, így a közösségi és az egyéni kárpótlás arányát is. 2000 tavaszán dönt a bíróság az elosztás módjáról, és 2000 őszén kezdődhetnek meg a kifizetések a jelenlegi ütemterv szerint.

■ A Németországban a náci időszakban kényszermunkát végeztek kártalanításáról nyári számunkban írtunk. úgy néz ki, hogy ez esetben – a kárpótlások történetében először – a hajdani vasfüggöny két oldalán élő zsidók egyenlő feltételekkel juthatnak majd kártalanításhoz. Ennek kiharcolásában nagy szerepük volt a magyar kényszermunkásokat képviselő ügyvédeknek is. Az e célú szolgáló alapba feltehetőleg a német állam is beszáll majd, hogy az állam és a községek által dolgoztatott kényszermunkások se szenvedjenek hátrányt. A legutóbbi híradások szerint az ügy húzódik, mert a kárpótlás céljait szolgáló alapítványba eddig beszállt 16 cég valamint az állam nehezményezi, hogy több vállalat nem akar az alap céljaira pénzt áldozni. Miután az ügy húzódik, az alapítvány élére kinevezett **Otto Lambsdorff** már nem akart a kifizetésre sem

milyen határidőt mondani, csupán annyit közölt: igyekeznek, hogy „ne sírhantok, hanem élő személyek kapják meg a kárpótlási pénzt”. 1999. szeptember 1-re, a II. Világháború kitörésének évfordulójára valamilyen látványos eredményt szeretnének elérni, bár ez a cél egyre elérhetetlenebbnek tűnik.

■ Az életüktől és szabadságuktól jogtalanul megfosztott zsidóknak fizetett 30 ezer forintról és az ezt követő tiltakozásokról hírt adott a sajtó. Nyár elején **Tordai Péter**, a Mazsihisz elnöke és **Schweitzer József** országos főrabbi találkoztak **Orbán Viktor** miniszterelnökkel, és elvben megállapodtak, hogy az érintettek zsidók által méltatlannak tekintett összeget felülvizsgálják. Az összeg nagysága és kifizetésének időpontja azonban homályban maradt. Tordai Péter úgy tájékoztatta lapunkat, hogy a labda a kormány térfelén van, ám ez évben aligha várható pozitív fordulat, mert a nyári vízkárok súlyosan próbára tették az ország pénzügyi teherbíró képességét, így feltehetőleg a jövő évig várni kell. Tordai Péter továbbra is a 300 ezer forintos kárpótlást tartaná méltányosnak.

■ A német állam által fizetendő 250 márkás havi járadék ügyintézése igen lassan halad, a beérkezett mintegy kétezer kérelemből hírek szerint havi 50-60-at intéz el a Claims Conference (CC) frankfurti irodája. További rossz hír, hogy ez az összeg sem életjáradékként, hanem csupán 3 évre, „méltányossági” alapon jár, noha a CC állítólag igyekszik a feltételeket újratárgyalni a német kormánnyal.

■ Az „alvó biztosítások” ügyében lapzártánkig nem fejeződtek be a tárgyalások a károsultakat képviselő World Jewish Congress képviselői, valamint az öt érintett biztosító holding között. Október végére várható megállapodás. Miután az Állami Biztosító a holland AEGON tulajdonában van és az AEGON-t is bevonják a megállapodásba, van esély a megoldásra.

Mit ér a rabbidiploma, ha magyar?

Ez év júniusában – hét év szünet után – ismét rabbist avattak Magyarországon. **Radnóti Zoltán** és **Verő Tamás** az eddigi hagyománytól eltérően nem a Rabbiképző Intézet templomában, hanem – újkori történelmünkben először – a nagyobb presztízssű Dohány utcai zsinagógában vehették át rabbidiplomájukat. A helyszín, és az azt megtöltő mintegy kétezer ember (ennyien csak nagyünnepen jönnek el a Dohány utcába), valamint a jelenlévő notabilitások egyszerre tanúskodnak a honi zsidóság megnövekedett öntudatáról és a rabbiavatás kivételesen ritka mivoltáról. Hét évnyi szünet – talán a vész-korszakot kivéve – még sosem telt el két avatás között.

Az örömteli ünnepségen természetesen nem a gondokon volt a hangsúly, így nem esett szó arról, hogy a fiatal rabbik diplomájának hagyományos héber nyelvű szövegéből hiányzik két szócska (*jadin jadin* – ítélete ítélet), amely a halachikus kérdésekben való döntéshozatalra jogosítaná föl őket. Ez a gyakorlat ismert a zsidó hagyományban, noha a pesti Rabbiképző 1945 után felavatott végzettjeinek oklevelén még szerepelt e formula. **Schöner Alfréd**, a Rabbiképző Intézet igazgatója szerint az erről szóló döntés nagy tekintélyű izraeli és amerikai szakemberekkel való egyeztetés után született, és konzultáltak az Intézet rabbitanáraival, valamint **Schweitzer József** országos főrabbi-val is. Egybehangzó volt az álláspont: el kell hagyni a „*jadin jadin*” kifejezést.

Miért volt szükség e lépésre? Föltehetőleg a hullámvölgyből való mielőbbi kilépés szándéka motiválta az Intézet vezetőit: a Rabbiképző tekintélye csorbulna, ha oly sok éven át egyetlen végzett növendék sem hagyná el az alma matert, ám az Intézet által nyújtani tudott, illetve a végzettek által elsajátított ismeretanyag – józan

megítélés szerint – nem elegendő, hogy a diploma birtokosa vallásjogi kérdésekben dönthessen.

A halachikus felkészültség korlátozottsága a két fiatal rabbi számára amúgy sem lesz akadálya, hogy a gondolataikra bízott közösségben helyt álljanak. A neológia igényeire a XX. század első felében sem volt már jellemző a vallásjog mindennapos alkalmazása, és a kortárs honi közösség

chikus kérdések iránt e pillanatban csekély érdeklődést mutató magyar zsidóság (mely abban az állapotban van, mint a hagadabeli negyedik fiú, aki még kérdezni sem tud), elsődlegesen a közösségépítő személyes vonzerő hiányával küzd. A hitközség által uralt honi közeg azonban nemigen alkalmas karizmatikus zsidó vezető kitermelésére. (Halachikus tudás és karizma persze gyakran feltételezi egymást, és az ideális valóban az lenne, ha e tulajdonságok összességével rendelkező személyiségek is jelen lennének a közösségben.)

A most végzettek aligha ismerik kevésbé a zsidó hagyományt, mint a közelmúltban felavatott kollégáik, csupán a körülmények változtak meg, és az Intézet új rektora, fölmérve a honi szellemi kapacitást, valamint az azóta megnyílt világ magasabb elvárásait, megszigorította a mércét. Schöner Alfréd egyébként optimista: véleménye szerint, noha a rabbidiploma megszerzése után még évekig kell tanulniuk, hogy a „*paszkenolás*” (halachikus döntés) jogát megszerezzék, a két fiatal rabbi előtt ígéretes jövő áll.

*

A külvilágtól évtizedekig elszigetelten működő Rabbiképzőre váró legnagyobb kihívás a Zsidó Egyetemmé való átalakulás. Az intézmény ugyan már büszkén viseli e nevet, de az állami akkreditáción még nem esett át – ez az elkövetkező évben esedékes. A szocializmus idején vallási gettóba szorított intézet, falai közt néhány diákkal és néhány oktatóval az új rektor munkába állása után „felfutott”. Jelenleg két karon, ezen belül öt szakon folyik az oktatás. A diákok létszáma kétszáz körül jár, a rabbinövendékek száma hat. Schöner Alfréd tájékoztatása szerint már öt tanszék és egy nyelvi lektorátus működik. Az intézmény azonban még rendkívül képlékeny állapotban van. Komoly nehézségekbe ütközik az akkreditáció köve-

*A hitközség által
uralt honi közeg
azonban
nemigen alkalmas
karizmatikus zsidó
vezető
kitermelésére.*

elsődleges gondoljai sem itt, hanem az asszimilációban, a hagyomány terén mutatkozó tudatlanságban, a széteső, gyenge közösségekben keresendők. E folyamat megfordítására, vagy legalább feltartóztatására elkötelezettség, szervezőkészség kívántatik, a modern világ dolgaiban járatos ifjú nemzedék nyelvének ismerete, szintetizáló képesség a modern szellem és a zsidó hagyomány között. A hala-

telményeinek teljesítése, a karok és transzékek feltöltése a megfelelő kvalifikációval rendelkező oktatókkal. Szakirányú tudományos fokozattal rendelkező, főállású oktatóból csupán néhányat tud felmutatni az intézmény, és az egyetemi státuszhoz megkövetelt kutatások is nehézkesen indulnak be. A Zsidó Egyetem oktatói között felmerült már **Popper Péter** és **Heller Ágnes** neve is, akik óraadóként bizonyos szívesen jönnek az intézménybe, főállású tanárként azonban aligha. Ez ismét rávilágít a *Szombat* hasábjain már számos alkalommal felemlített tényre: az asszimiláns zsidó értelmiséget és a hivatalos zsidó közösséget elválasztó mély szakadékra. Egy 1993-as, az egyházak nyomására létrejött jogszabály elismeri ugyan PhD helyett az annak megfelelő egyházi tudományos fokozatot, ami javíthatja az akkreditáció esélyeit, ám így az egyetem csak saját egyházi közegén belül működhet: végzettjeinek diplomája ezen a körön kívül nem lesz konvertibilis. Így tehát a judaisztika tanári szakon végzetek vallás tanári diplomát kapnak majd, ami „házon belül” érvényes, nem egyenértékű az állami tanárképzők által kiadott oklevéllel. Hasonló a helyzet a szociális munkás-képzéssel, amit az állami szervek a hiányosságok miatt nem ismertek el, így most az intézményben hivatalosan „zsidó közösségi munkásokat” képeznek.

Az adminisztratív elismerés hiánya ugyanakkor nem jelent feltétlenül gyenge színvonalat, és a zsidó közösségen kívüli elhelyezkedést sem teszi lehetetlenné: a Zsidó Egyetemen végzett szociális munkások alighanem találhatnak majd munkát a közösségen kívül is, legfeljebb a megfelelő fizetési kategóriába való besorolásuk okoz majd gondokat.

Amilyen örömdetes tehát az *Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem* feltámadása tetszhalálából, oly messze van még integrációja a magyar felsőoktatásba, bekapcsolódása a magyar szellemi élet információs áramába. Egyelőre azon az úton jár, amelyen az egész hivatalos magyar zsidóság: a technikai, intézményi regeneráció korszakát éli. Alig tíz éve hagyta maga mögött a hivatalosan kikényszerített igénytelenség korát: szellemi műhellyé válni ilyen rövid idő alatt nem is igen lehetséges.

A „TEMESVÁR-BUDAPEST TENGELY” Betérés: vádak és válaszok

*A Jom Hasisi című izraeli
ortodox hetilap ez év
július 16-i számában
a magyarországi zsidó
viszonyokat gyakran ostromozó
Naftali Kraus azzal vádolja
meg dr. Schweitzer József
országos főrabbit, valamint
dr. Neumann Ernő temesvári
rabbit, hogy pénzért
és szabálytalanul állítottak ki
betérési okmányokat olyan
román lányoknak, akik
Romániában tanuló izraeli
fiúkhoz akartak
férjhez menni.*

Naftali Kraus cikke szerint „A módszer nagyon egyszerű. Elküldik a nem zsidó lányt Temesvárra dr. Neumann rabbihoz, aki el látja őt egy cédulával Budapestre a kedves kollégához, dr. Schweitzer Józsefhez. A cédulán az áll, hogy az illető zsidóságból felkészült. Ezzel a cettivel Budapesten egykettőre betérítik, anélkül, hogy akár egy kérdést is kérdeznének tőle. (Hiszen csak románul beszél, amely nyelven Magyarországon nem értenek.) És anélkül, hogy akárcsak a pesti betéréskor szokásos procedúrán átmennének.”

Szerkesztőségünk kapcsolatba lépett az érintettekkel. Neumann Ernő temesvári rabbi, a budapesti Rabbiképző végzettje, Schweitzer József régi ismerőse, telefonon elmondta a *Szombat*nak, hogy több esetben valóban megkeresték betérni szándékozó lányok. Ő a budapesti betérést javasolta nekik, mivel

Romániában, ahol mindössze két rabbi él, nem működik az ehhez szükséges bét din (vallási bíróság). A betéréshez szükséges olvasnivalót Budapestről küldte el **Deutsch Róbert** főrabbi, a Budapesti Rabbiság igazgatója. A felkészülés 4-6 hónapig tartott, minek eredményeként a betérni szándékozók jobban megismerték a zsidóság alapjait, mint nem egy született zsidó. A jelöltek ezután dr. Neumannnál elővizsgát tettek, melynek sikeres abszolválása után Budapesten adtak számot tudásukról, és ott tértek be Deutsch Róbert és dr. Schweitzer József főrabbiak jelenlétében.

Schweitzer József országos főrabbi, a betérésért felelős magyarországi bét din feje a *Szombat*nak küldött írásos válaszában megerősítette, hogy „romániai illetőségű, keresztény vallású nők a Budapesti Rabbiságnál betértek a zsidó vallás kötelékébe. Ilyen betérés valóban történt öt alkalommal az évek során, dr. Neumann Ernő temesvári főrabbi úr kérésére... A temesvári főrabbi úr igazolása szerint a felkészülés 8-12 hónapot vett igénybe. Betérésük indoka az volt, hogy a zsidó vallás eszméi a gyakorlata vonzzák őket, ezért szeretnének zsidók lenni... A kérést jogosnak, a felkészülést megfelelőnek tartottuk.”

Deutsch Róbert főrabbi, a bét din másik tagja Naftali Kraus cikkét aljas rágalomnak minősítette. Telefonon elmondta, hogy Neumann temesvári rabbi **Zoltai Gusztáv** ügyvezető igazgatónak, valamint Schweitzer professzornak küldött levelében kérte a román lányok betérésében való közreműködést. Deutsch Róbert szerint a jelöltek tudása meghaladta várakozásaikat, így semmi akadályuk nem volt a betérésnek. A vizsga a magyarul nem tudó lányokkal angol vagy német nyelven zajlott. A lányokat az e nyelveken jól be-

szelő Schweitzer professzor kérdezte. A bét din harmadik tagja nem mindig ugyanaz a személy volt. Aziránt nem érdeklődtek, hogy a betémi kívánókat milyen szándék motiválja. (A vallási törvény tiltja a szerelmi okból történő betérést, ám a gyakorlatban, különösen neológ, illetve reform bét din esetén, ez a kíváncsiom gyakorta háttérbe szorul – a szerk.)

Neumann Emő elmondta, hogy a processzus után az újdonsült zsidó lányokat ő eskette meg Temesváron izraeli választottjukkal.

Naftali Kraus cikkének leg súlyosabb állítása a következő: „Hogy mennyibe kerül az élvezet (értsd: a betérés – a szerk.), azt Budapest és Temesváron senki sem tudja” A szerző semmilyen bizonyítékot nem hoz arra, hogy a betérésben való közreműködésért az érintettek valóban pénzt fogadtak volna el. A „bizonyíték” legfeljebb annyi, hogy az, aki szerinte ennyire áthágja a halacha szabályait, az nyilván nem ingyen csinálja.

Naftali Kraus cikkét felkapta a *Napi Magyarország* is, amelynek szerkesztő-

ségi megjegyzése szerint: „nemzetközi botrány van kialakulóban”, amiről a lapnak „kötelessége beszámolni”. A lap július 20-i számában **Breuer Péter** telavivi tudósító ismerteti az esetet „A mindenható cédulák” című írásában. Breuer szerint **Hakohen** romániai főrabbi „Budapestre küldött levelében tiltakozott a Temesvár-Budapest „tengely” ellen, nyomtatékosan hangsúlyozva, hogy Budapestnek nincs joga román állampolgárokat megtéríteni.” (A zsidó hagyomány semmiféle írott szabályon alapuló illetékességi korlátot nem ismer, legfeljebb helyi szokást – hogy a betérést elfogadják-e, az kizárólag az abban közreműködő bét dinnek a zsidó világban élvezett tekintélyén múlik – a szerk.)

„Semmi ellen nem tiltakoztam” – közölte a Szombattal telefonon Hakohen főrabbi. A romániai vallásos zsidóság feje elmondta, hogy júliusban meglátogatta budapesti kollégáját, dr. Schweitzert, akivel közölte: nem tartja szerencsésnek, ha Izraelbe készülő román nők Budapesten témek be, hiszen a betérésnek természetszerűleg Izrael-

ben kéne megtörténnie. Arra a kérdésre, hogy a budapesti betérést nem tartja-e megfelelőnek, azt válaszolta: ezt nem tudja, hiszen egyetlen betérésen sem volt jelen.

A Napi Magyarország Hakohen főrabbi-val kapcsolatos állításaira válaszul dr. Schweitzer József azt írta: „Kohen... főrabbi úr nálam hivatalomban személyesen kérte a Rabbiság segítségét humanitárius okokra való hivatkozással olyan romániai keresztényvallású asszonyok érdekében, akik évtizedek óta zsidó férjükkal élnek házasságban. Ezek szerint a pesti Rabbiság segítségét mindkét romániai kollégánk kérte.”

Romániában élő asszonyok esetében valóban kérte a segítséget – erősítette meg Hakohen főrabbi –, de nem az Izraelbe települni kívánók számára. „A budapesti betérés száz százalékgig megfelel, ha a betémi szándékozók Magyarországon kívánnak élni vagy Romániában” – mondta a romániai zsidóság feje, aki csak néhány éve vállalta el ezt a tisztséget, korábban Izraelben élt és az év jelentős részét most is ott tölti.

(g.j.)

Történelem – előszóiban

Magyar-zsidó oral history archívum

A rendszerváltás ellenére sok fehér folttal találkozók a magyar zsidóság XX. századi történetének kutatója, pedig még az ötven-hatvan évvel ezelőtti események szemtanúi is közöttünk élnek, így az akkori idők „első kézből” kapott információk alapján kutathatók. Tapasztalatból tudjuk azt is, hogy a forrásértékű adatokon kívül mennyi néprajzi, szociológiai, szokás- és gondolkodásbeli, „egyéb” információt lehet e mély-interjúkból szerezni. Elengedhetetlenül szükségesnek tartjuk ezért egy *oral history program* elindítását, és a gyakran idős emberek mielőbbi megszólaltatását.

Olyan férfiakkal és nőkkel, vidékiekkel és fővárosiakkal szeretnénk magnós mélyinterjút készíteni, akik zsidó családban nőttek fel, és a gyermekként megtanult szokásokat, az

ünnepek rendjét, egykori közösségüket: rabbiját, tisztségviselőit, iskolatársait, szomszédait, barátait, a beléjük ivódott érzéseket azóta sem feledték.

Azok jelentkezését várjuk, akik szívesen beszélnének életükről, és olyan fiatalokét, akik érdeklődéssel fordulnának az adatközlők felé és kedvet éreznek az interjúkészítéshez az archívum számára.

Nem reprezentatív mintavételre, hanem e szemtanúk megszólaltatására törekszünk. Olyan korról és élményanyagról szeretnénk képet kapni, ami leginkább ezen interjúk segítségével idézhető meg. Nem elsősorban a nagy eseményeket, hanem a zsidó hétköznapiakat tartjuk érdekeseknek. Mivel földrajzi és szociológiai értelemben azokat tekintjük magyar zsidónak, akik a történelmi Magyarország területein élnek,

vagy onnan származnak, a Felvidéken, Kárpátalján és Erdélyben élők megkeresését ugyanolyan fontosnak tartjuk, mint a mai magyarországiakét.

Az elkészült interjúkat forrásanyag, adatbázisnak tekintjük, amely a magyar zsidó történelem mindenkorai kutatóinak rendelkezésére állna. Nem titkolt szándékunk, hogy akcióinkkal fölkeltsük a fiatal nemzedék idősebbek iránti figyelmét és érdeklődését, s hogy a történelem iskolai tananyagán túli, élő élményként jelenjen meg számukra.

Érdeklődni, illetve jelentkezni lehet:

1065 Budapest, Révay u. 16.

Tel.: 311-9214, 311-6665 (fax is)

Magyar Zsidó Kulturális Egyesület Elnöksége
Szombat szerkesztősége

A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓ ÖRÖKSÉG KÖZALAPÍTVÁNY PÁLYÁZATI EREDMÉNYE

	1999. évi pályázatok	„VALLÁS”	Döntés
183.	Amerikai Alapítványi Iskola	Zsidó vallással kapcsolatos ismeretterjesztés a 6-10 éves korosztály körében	500 000
245.	Hódmezővásárhelyi Izraelita Hitközség	Zsidó vallási élet és hagyományos ünnepeinek támogatása	100 000
306.	Kiskunhalasi Izraelita Hitközség - Raáb András	Zsidó közösségi élet támogatása	100 000
256.	MAZSIHISZ	Vidéki temetők fenntartása 1999. évre, 14.000.000,-Ft első félévi összeg	7 000 000
355.	Orthodox Hitközség	Mikve felújítás 1999. évre 10.000.000,- Ft, első félévi támogatás	5 000 000
	Összesen		12 700 000

	1999. évi pályázatok	„OKTATÁS”	Döntés
393.	Szegedi Zsidó Hitközség	Talmud Tóra foglalkozás	250 000
313.	Veszprémi Zsidó Hitközség	Vallási, kulturális előadássorozat, rendezvények	170 000
326.	Hasomer Hacair	Vallási oktatás	500 000
334.	BZSH Benjámin Óvoda	Üdülési támogatás	400 000
330.	Scheiber Sándor Iskola	Zsidó történelmi szöveggyűjtemény	480 000
341.	Chabad Lubavitch	Pesti Jesiva Budapesten	500 000
358.	Habonim Dror	Ífvezetők képzése és továbbképzése	500 000
497.	Habonim Dror Debrecen	Szarvasi táborozáshoz támogatás	300 000
245.	Hódmezővásárhelyi Izraelita Hitközség	Héber nyelv és zsidó kultúra	100 000
261.	Horváth Endréne	Irodalmi szöveggyűjtemény	100 000
443.	Lauder Iskola	Tankönyv	400 000
486.	Országos Rabbiképző Intézet	Könyvtár számítógépes rendszerezése	1 000 000
313.	Veszprémi Zsidó Hitközség	Oktatási előadássorozat, rendezvények	48 000
	Összesen		4 748 000

	1999. évi pályázatok	„EGÉSZSÉGÜGY”	Döntés
469.	Kút Alapítvány	A holocaust okozta traumatizáció tudományos kutatása	200 000
487.	MAZSIHISZ Szeretetkórháza	Egészségügyi tevékenység 1999. évre 24.000.000,-Ft, első félévi támogatás	12 000 000
	Összesen		12 200 000

	1999. évi pályázatok	„SZOCIÁLIS”	Döntés
244.	Keszthelyi Izraelita Hitközség	1 fő szociális gondozó státuszra kérnek segítséget 30.000,-Ft bruttó bér + járuléka (500.000,-Ft/év)	500 000
436.	Magyarországi Zsidó Szociális Segély Alapítvány	Szociális helyzet javítása, első félévi támogatás	5 000 000
408.	Miskolci Izraelita Hitközség	Szociális célok	500 000
417.	Szegedi Zsidó Hitközség Szeretotthona	Házigondozói hálózat fejlesztése és működtetése	500 000
	Összesen		6 500 000

	1999. évi pályázatok	„KULTURÁLIS”	Döntés
326.	Alapítvány a Magyarországi Zsidó Ifjúságért és Hasomer Hacair	Pávatoll nevű újság kiadása	100 000
326.	Alapítvány a Magyarországi Zsidó Ifjúságért és Hasomer Hacair	Someres sporttevékenység támogatása, különös tekintettel a Sportnapokra és a vidéki hitközségeket körbejáró bicikli túrára	200 000
472.	Aura Kiadó	Pinkas Hakehillot Hungaria c. könyv	700 000
307.	Bacskai Sándor	A magyar ortodox zsidóság 1945. Utáni története	200 000
195.	Bethlen Téri Oneg Sabbat Klub	Családi Kapcsolatok Klubja (Geser Klub)	300 000
342.	Chabad Lubavitch	Gut Sábesz hetilap	500 000
353.	Hanoar Hacioni	Madrich tábor	290 000
212.	Jesurun Élijáhu (Dr. Szabó Ödön)	„Az élő zsidó történelem és szabadságharcosok” c. művének reprint kiadása	1 000 000
202.	Kertész István Alapítvány - Balassagyarmat	Zsidó Kiállítóterem színvonalas kialakításához, létesítéséhez kér támogatást	200 000
255.	Krausz Éva (Újpesti Steretet-otthon Speciális Részleg)	Lélektől lélekig c. újság megjelentetése	250 000
446.	Lauder Iskola	Ifjúsági Zsidó Marionettszínház	100 000
362.	Maccabi Vívó és Atlétikai Club	Sporttevékenység, kapcsolattartás	600 000
323.	Magyar Auschwitz Alapítvány Holocaust Dok. Központ	Történelmi kutatás, Holocaust-füzetek kiadása, stb.	2 000 000
266.	Magyar Fesztivál Balett Alapítvány - Markó Iván	Tíz előadás a József és Testvérei c. műsorból; egész évi támogatás 3.000.000,- Ft, első félévi támogatás 1.000.000,- Ft	1 000 000
490.	Makkabi Kiadó	Kempelen B. „Magyar zsidó családok” c. könyv	1 000 000
432.	MAZSIKE	Hírlevél	500 000
368.	Múlt és Jövő	Goldziher Ignác: „A zsidóság lényege és fejlődése” c. mű kiadása	1 200 000
293.	Novák Attila	„Magyar cionisták 1939 és 1944 között” c. mű kiadása	300 000
424.	Novák László Dr.	Nagykőrösi zsidóság kutatása	300 000
231.	Oneg Sabbat Alapítvány	Működési támogatás kérése	500 000
222.	Országos Rabbiképző Intézet Goldmark Kórus - Ádám Mária	A Kórus folyamatos működéséhez, fejlődéséhez kér támogatást	700 000
396.	Osiris Kiadó	Jákov Katz: Az előítélettől a tömeggyilkosságig c. könyv kiadása	700 000
251.	R.S.9. Színház	„Anna Frank naplója” színházi bemutatása	500 000
325.	Román András Dr.	A Mo-i műemléki és történeti vagy művészi szempontból jelentős zsinagógák helyzetfelmérése és javaslatlattétel sorsuk megvitatására c. kutatás	300 000
327.	Sommer Ádám - Budapesti Micro Club	Labdarúgó csapatuk működéséhez kérnek támogatást	200 000
346.	Szifré Jehádat Könyvkiadó és szolgáltató Kft.	„A zsidó élet törvényei” c. könyv reprint kiadása	800 000
311.	Szolnoki Zsidó Hitközség	Kis könyvtár kialakítása, ünnepek, rendezvények ünnepélyesebbé tétele, vendéglőadók felkérése, történészek, politikus meghívása, imaház belső terének átalakítása, egyedül maradt, idős hittestvérek felkarolása	450 000
289.	Szombat Szerkesztőség	„Zsidó sorsok magyar színpadon” konferencia és melléklet	500 000
289.	Szombat Szerkesztőség	Magyar-zsidó sajtótörténeti konferencia	500 000
269.	Tóth Eszter	Arthur Koestler „Alkony Bár” című színdarabjának előadása	200 000
194.	Zsinagóga-Lánc Nagy Mária programfelelős	Jugoszlávia-Magyarország-Románia-Szlovákia részvételével a zsinagógák megmentésére kér támogatást	200 000
	Összesen		16 290 000

A közlemény címzettje a nácizmus minden olyan üldözöttje, illetve áldozata és annak örököse, aki a holocausttal kapcsolatban svájci bankokkal vagy más svájci jogi személyekkel szemben követeléssel élhet:

A svájci bankoknak, svájci vállalkozásoknak és a svájci kormánynak („svájci jogi személyeknek”) a második világháború alatti tevékenységéből adódó jogigények rendezésére a svájci bankok 1,25 milliárd USA-dollár megfizetését fogadták el.

A New York-i Keleti Kerületi Bíróság, mint az Egyesült Államok Kerületi Bírósága (a továbbiakban: a „Bíróság”) 1999. november 29-én tárgyalást tart, és határoz arról, hogy a rendezés véglegesen jóváagyható-e.

Felbívjuk az érintettek figyelmét, hogy igényjogosultsággal élhetnek akkor is, ha svájci bankszámlával nem rendelkeztek, továbbá hogy a jelen rendezésnek a Svájci Humanitárius Alappal nincsen semmilyen kapcsolata.

A rendezés által érintett személyek

Őn akkor számít a rendezésben érintettnek, ha az alábbiakban felsorolt (5) öt Rendezési Csoport valamelyikébe tartozik. Az első négy Rendezési Csoportot a „Nácizmus Üldözöttei és Áldozatai” alkotják, (minden olyan személy, vállalkozás vagy csoport, amelyet a náci rendszer, illetve annak ügynökei üldöztek, vagy üldözni rendelték azért, mert zsidó, roma, Jehova tanúja, homoszexuális, illetve testileg vagy szellemileg fogyatékos volt vagy azt vélték róla) ÉS aki:

1. 1945. május 9-e előtt bármilyen svájci bankban, befektetési alapon vagy más vagyonkezelőnél elhelyezett vagyoni eszközökkel rendelkezett, VAGY
2. Svájci jogi személyekkel szemben a náci rendszer* által elrabolt vagy elkobzott vagyonnal kapcsolatban követeléssel élhet, VAGY
3. Olyan jogi személyek részére végzett kényszermunkát, akik az e kényszermunkából származó bevételt, illetve hasznát svájci jogi személyeknél helyezték el, vagy azok útján forgalmazták, VAGY
4. A náci üldözés elől sikertelenül kerestek menedéket Svájcban, vagy Svájcba jutásukat követően visszaélések áldozatai lettek, és ennek folytán valamely svájci jogi személlyel szemben követelést támaszthatnak.

Az 5. Rendezési Csoportba azok a személyek tartoznak, akik tekintet nélkül arra, hogy a náci üldözés áldozatai vagy célpontjai voltak-e vagy sem, bárhol, svájci jogi személy tulajdonában lévő vagy általa ellenőrzött munkahelyen kényszermunkát végeztek.

Az összes Rendezési Csoportba beleértendő a

fent részletezett természetes és jogi személyek örökösei és utódai is.

Még abban az esetben is, ha Ön nincs megbizonyosodva arról, hogy valamelyik Rendezési Csoportba tartozónak minősül-e, kérje meg a Postai Értesítést és az Igénybejelentő Kérdőívet. Például, ha Ön kényszermunkát végzett, Önnek nem feltétlenül lehet tudomása arról, hogy annak jövedelmét vagy hasznát svájci jogi személyeknél helyezték-e el, és így Ön is minősülhet valamelyik Rendezési Csoportba tartozónak.

A követelések hogyan és mikor kerülnek kifizetésre?

Az igénylési eljárás, illetve Fizetési Program egyelőre nincs kidolgozva. A Postai Értesítés tájékoztatja Önt arról, hogyan tehet javaslatokat erre vonatkozóan.

Amennyiben az igénylési eljárásról további tájékoztatást kíván kapni, valamint annak érdekében, hogy Ön továbbra is követelést támaszthasson, Önnek az alább megadott címre küldött levélben kell kérnie ezt a tájékoztatást, vagy ki kell töltenie és vissza kell küldenie a Postai Értesítéshez mellékelt Igénybejelentő Kérdőívet.

Amennyiben a Bíróság a Rendezést jogerősen jóváhagyja, a Kifizetési Program megkezdődik, és a pénzalap kiutalásra kerül. **Nem minden megkereséssel élő, valamelyik Rendezési Csoportba tartozó személy minősül a kifizetés kedvezményezettjének.**

Ha nem kíván részt venni

Ha nem kíván részt venni, vagy a Rendezést nem érzi magára nézve érvényesnek, akkor magát írásban kell kizárnia a Postai Értesítésben megadott címen, az 1999. október 22-ig megküldött ilyen tárgyú levélben. Ha ezt nem teszi, úgy a svájci jogi személyekkel szembeni jogviták rendezésekor semmilyen jogi igénytel nem élhet. Amennyiben magát kizárja, akkor az alap semmilyen részére nem támaszthat követelést.

Hogyan fejtethi ki véleményét vagy tehet ellenvetést?

A Rendezés feltételeivel kapcsolatban 1999. október 22-ig fejtethi ki a véleményét. A Postai Értesítés tájékoztatja Önt arról, hogyan fejtethi ki véleményét vagy ellenvetését. Önnek jogában áll, hogy az 1999. november 29-i bírósági tárgyaláson, ahol a rendezésről határozat születik, személyesen megjelenjen vagy ügyvédje útján képviseltesse magát, habár ez nem kötelező.

Önt ki képviselt?

A Bíróság Rendezéscsoport-ügyvédeként nevezett ki, illetve Rendezéscsoport-képviselőket jelölt ki. Ezek között vannak holocaust-túlélők, a Zsidó Kárpótlási Világszervezet (WJRO) valamint az Ortodox Zsidó Hitközségek Világtanácsa. A Bíróság által kinevezett ügyvédek Önnek nem kell fizetnie. Az egyes ügyvédek a Bíróságtól kérni fogják költségeik megtérítését, az alap 0,2%-ának erejéig. Egyes felperesek ügyvédei is fognak honoráriumért folyamodni, legfeljebb az alap 1,8%-ának erejéig. A Bíróság ennél alacsonyabb összeget is megítélhet. A legtöbb

ügyvéd nem fog honoráriumot kérni. A WJRO jogtanácsosai nem fognak sem honoráriumot, sem költségtérítést követelni.

További felvilágosítás

Ha további felvilágosításra van szüksége, az alább felsorolt módokon veheti fel a kapcsolatot:

Kérem a Postai Értesítés és az Igénybejelentő Kérdőív szíves megküldését az alábbi címre:

Név: _____

Utcacím: _____

Város: _____

Állam: _____ Postai Irányítószám: _____

Ország: _____

Milyen nyelven kéri a fentieket: _____

A fentiek nem minősülnek Igénylési lapnak.
A kérdőívet, kitöltés után, az alábbi címre kérjük elküldeni:

Information
Holocaust Victim Assets Litigation
JAF
PO Box 1605
New York, NY 10116-1605
USA

HU-HUN-SZOM

008-001-2080
www.swissbankclaims.com

Az engedményesek köre

A jelen peres eljárás (In re Holocaust Victim Assets Litigation, Master File No. CV-96-4849) minden, svájci jogi személyekkel szembeni, a holocausttal, a második világháborúval, a nácizmus üldözötteivel és áldozataival és annak célpontjaival, a náci rendszerrel, a menekültek kezelésével, illetve bármely idevonatkozó dologgal kapcsolatos jogindítványt és ügyet rendez. A svájci jogi személyek (illetve, az „Engedményesek”) kifejezés alatt a Credit Suisse és az UBS AG (a Union Bank of Switzerland és a Swiss Bank Corporation jogutódja), azok korábbi és jelenlegi alapító vállalatai, fiókvállalatai, leányvállalatai és mellékvállalatai is; a Swiss National Bank; más svájci bankok; a Swiss Bankers' Association; a Svájci Konföderáció (beleértve a svájci kormányt is); valamint minden 1996. október 3-a óta Svájcban letelepedett, alapított, illetve bejegyzett üzleti vállalkozás; illetve a kiküldött Postai Értesítésben felsorolt egyes svájci érdekeltségek leányvállalatai értendők. Több svájci biztosítótársasággal szemben támasztott és a Postai Értesítésben felsorolt bizonyos követelések nem tartoznak a jelen peres eljárásba.

* A második Rendezési Csoportba tartoznak az úgynevezett „Titkos Vagyoni Eszközök” kezeléséhez fűződő svájci jogi személyek elleni követelések. Ezek olyan vagyonok, amelyek 1933 és 1946 között valamely tengelyhatalmi illetékességi vállalat vagy a náci rendszerhez kapcsolódó személy javára svájci jogi személy neve alatt voltak feltüntetve, vagy letétbe helyezve.

GADÓ JÁNOS

Zsidó információs centrum és periféria

*Washingtoni útibeszámoló
az American Jewish Committee éves üléséről*

Lelkes ifjú rabbi érkezik egy amerikai zsidó közösségbe, és mindjárt az első sabbat alkalomával hatalmas beszédben dicséri a szombattartás szent kötelességét. Az istentisztelet végeztével félrehívja őt a szemlátomást kínlódo rasekol: – Rabbi, nem kéne ezt annyira feszegetni, nálunk sok ember nem szombattartó. Az engedékeny rabbi a következő héten a kasrut szépségeit dicséri. A rasekol ismét kínlódo magyarázza: itt a legtöbben nem vezetnek kóser háztartást. A kompromisszumkész rabbi következő sabbatkor a vegyesházasság ellen szónokol, mire egy másik előljáró félrehívja: – Rabbi, az istenért, a rasekol felesége sem zsidó! – Hát akkor miről beszéljek? – kérdi most már ingerülten a rabbi. – Hogy-hogy miről? – válaszol értetlenül a kérdező. – Hát a zsidóságról!

A fenti, jellegzetesen amerikai történet (egy ortodox rabbtól hallottam) az amerikai zsidóság azonosságtudatát őrző, de a vallási hagyományoktól egyre távolabb kerülő főáramát gúnyolja ki. Ezt a főáramot reprezentálja az *American Jewish Committee (AJC)*, az amerikai zsidóság egyik legbefolyásosabb szervezete, melynek éves összejövetelére hívtak meg Washingtonba.

I.

Az amerikai zsidóság főárama valamelyest hagyománytartó, de korántsem ortodox. A kóser étkezés sok gondját baját, a tej és húsos különválasztását így nem szívesen veszik a nyakukba: ehelyett vegetáriánus ételeket szolgálnak föl. Ez a megoldás a túl-

nyomó többség számára tökéletesen kielégítő. Hasonlóképp zajlik a sabbati ima: a többség rövid, „nem hagyományos” szertartással tudja le a kötelezettséget; a tradicionális istentisztelet hívei külön teremben gyülekeznek. (A mintegy négyszáz meghívott között talán tucatnyi ortodox akad; számukra a figyelmes vendéglátók külön kóser ételt hozatnak.) Sabbat estéjén az AJC egyik kulcsembere, **Andrew Baker** reformrabbi is háttérbe vonul, és rövid bevezető után átadja a „műsorvezető” szerepét ortodox kollégájának, aki hazulról hozza a szombati öröm megteremtésének tudományát. Ahogy emelkedik a hangulat, elválnak az olaj a víztől: az ortodoxok és az izraeliek táncolnak-dalolnak, az asszimilálódottabb szekuláris amerikaiak és európaiak inkább beszélgetnének, de az egyre terebélyesedő szombati öröm betölti a termet, így csöndben távoznak vagy beállnak ők is a mulatók közé.

II.

Az AJC megadja a módját az éves összejöveteleknek. A Washingtoni elegáns szállodáiban négy napon át sok száz fő részvételével zajló rendezvény-sorozat diszvendége **Hillary Clinton**. A First Lady csodaszép beszédet mond. „Megtiszteltetés számomra, hogy itt lehetek” – kezdi a kötelező amerikai udvariassággal, majd méltatja az AJC eredményeit a demokráciáért vívott harcokban és a sokoldalú humanitárius segítségnyújtásban. Ahogy illik, fölidézi egy meghatározó élményét: egy ízben tanúja lehetett Lvov

városában egy újjáépített zsinagóga megnyitásának. Utána még a hetiszakasról is megemlékezik, majd rátér fő témájára (az akkor tetőpontján lévő) koszovói válságra. A koszovói etnikai tisztogatásokat keményen megbélyegző szavai a közönség szívéhez szólnak, amely a beszéd végén állva tapsol. Utána **Bronislaw Geremek** lengyel külügyminiszter következik a diszvacsora rangsorrendjében, majd egy bolgár miniszter. A legnagyobb amerikai állam, Kalifornia kormányzója csak a következő napi reggelineél kap szót.

A plenáris ülések mintegy felén nem zsidó témák vannak terítéken: az amerikai oktatás jövője, médiapolitika, polgárjogi küzdelmek. Az amerikai társadalomban hallatlanul sikeres zsidó mainstream hálás a befogadó országnak, és felelősségteljesen részt kér problémáinak kezeléséből. Így például az AJC ezévből átfogó tervet nyújtott be a kongresszusnak az oktatási rendszer reformjáról.

Ahogy az előadásokat, a hozzászólásokat figyelem, ahogy az amerikai résztvevőkkel beszélgetek, az a benyomásom alakul ki, hogy itt a zsidóság – a közösséghez való tartozás és szolidaritás evidenciáján túl – a demokráciát, humanizmust, az elnyomottakkal való azonosulást, a gyengék segítségét – általában: a XX. század nem-eszméinek képviselőjét jelenti, amiben a zsidók az elmúlt száz évben oly nagy buzgalmat tanúsítottak. (Egy adalék: midőn a legnagyobb, és etnikailag legtarkább állam, Kalifornia kormányzója befejezi előadását, az AJC vitavezetője e barátságosan tréfálgató

megjegyzéssel búcsúztatja: – „A kormányzó híve a kisebbségi jogoknak, nem tűri a diszkriminációt és bátorítja a sokféleséget. És még azt mondja magáról, hogy nem zsidó!”)

III.

Amint az a zsidó rendezvényeken oly gyakori, jelentős hangsúlyt kapnak a terrorizmussal kapcsolatos kérdések. A helyi hagyományok szerint reggeliző asztalunknál lazac, kávé és sütemény mellett hallgatjuk a pódiumon ülő három biztonsági szakértőt, akik rendkívül felkészülten és tárgyilagosan ecsetelik a közeljövő kilátásait. Egyebek közt megtudjuk: nemigen lehet megakadályozni, hogy a zsidó állam három esküdt ellensége, Irak, Irán és Szíria a belátható jövőben atomfegyverhez jusson. Mivel pedig Izrael lakosságának több mint fele ma már a Tel Aviv és Haifa környéki agglomerációban él, egy el nem hárított nukleáris támadás az országra végzetes lehet. Vannak azonban közelebbi veszélyek is: „Vajon olyan nehéz plutóniummal megmérgezni egy nagyváros ivóvizét?” – teszi fel a kérdést a pánikkeltéssel nem vádolható izraeli szakértő. Szakértők megalapozott gyanúja szerint – folytatja – az Izrael ellen küzdő terrorszervezetek a kémiai és biológiai fegyverek használatát is mérlegelték már, és ehhez már be is szereztek néhány kelléket.

Bizonytal ez is motiválja az AJC stábját, amikor a szekcióülések egyikén bemutatják a szervezet biztonsági kérdésekkel foglalkozó felelősét, egy csinos fiatal hölgyet. „Mit tud csinálni egy civil szervezet egynehány alkalmazottja, amit a nagy titkosszolgálatok nem tudnak?” – teszem föl a jellegzetesen tájékozatlan kelet-európai kérdést. A határozott, szép fiatal hölgy elmagyarázza, hogy egyebek közt nyomásgyakorlás a céljuk: az amerikai politikai élet – elsősorban a kongresszus – befolyásos személyiségei felé továbbítják a terrorizmussal kapcsolatos információkat, megfelelő válaszlépésekre ösztönözve őket. Így például több ízben felhívták a kongresszusi képviselők figyelmét az Iránban dolgozó több mint tízezer orosz nukleáris szakértőre, és az Iszlám Köztársaság ezzel kapcsolatos vélhető szándékaira. Nyújtanak azonban közvetlenebb segítséget is az illetékes szervezeteknek:

ha például az állami terror-elhárító szolgálat káderhiánnyal küszködik, és emiatt késedelmet szenved egyéni lehallgatott idegen nyelvű telefonbeszélgetés megfejtése, az AJC szívesen besegít. De említenek néhány további példát is. A titkosszolgálatnak segédkezet nyújtó öntudatos polgár képe szokatlan egy kelet-európainak: a szolgálattal való együttműködésnek mifelénk más hagyományai vannak.

IV.

A kongresszusi látogatás fontos része az éves összejövetelnek. Minden valamirevaló amerikai érdekvédelmi szervezet *pressure group*-ként is működik, így a kongresszusi képviselőkkel való kapcsolattartás kulcsfontosságú. A Capitoliumba induló népes vendégcseregét az AJC hat témakör szerint rendező csoportokba. Az én csoportom témája Izrael biztonsága és a Közel-Kelet jövője. A Capitolium számtalan termének egyikében ülünk, a képviselők és szenátorok pedig minden ceremónia nélkül besétálnak, néhány barátságos szót váltanak az őket bemutató vitavezetővel, tízperces, formás beszédben (szinte nyelvbtlás nélkül) fejtik ki álláspontjukat, majd – mielőtt a közönség észbe kapna – barátságosan búcsút intenek és kísétnak. A találkozó néha eltér ettől az alapmodelltől: ha X. képviselő nem rohan éppen következő programjára, kérdésekre is szívesen válaszol. A meghívott kongresszusi képviselők (többségük maga is zsidó) Magyarországon ismeretlen nyíltsággal vállalkoznak a szolidaritást Izrael iránt. Egyikük az elmúlt évben több társával együtt tiltakozott Kofi Annan ENSZ főtitkáránál, midőn az ENSZ egyik közgyűlésének nyitányát épp Jom Kipur napjára időzítették. „Salom, salom!” – üdvözlö egy másik képviselő csoportunk egy izraeli tagját, aki afelől érdeklődik, hogy mennyire vannak tudatában a palesztin média zsidóellenes uszító hangnemének. A képviselő aggasztónak nevezi a jelenséget és megjegyzi, hogy Egyiptomban is ez a hangnem uralkodik, amit fel is hánytorgattak Mubarak elnöknel tett látogatásuk során. („Mi nem lehetünk antiszemita, hiszen mi is szemiták vagyunk” – hangzott az egyiptomi elnök fondorlatos válasza.) Egy harmadik képviselő reményének ad hangot, hogy az ame-

rikai nagykövetséget nemsokára Tel Aviból Jeruzsálembe helyezik. Közismert, hogy az amerikai Kongresszus erősebben Izrael-párti, mint a külügyeket is irányító adminisztráció. A képviselők ugyanis jóval közvetlenebb kapcsolatban állnak választóikkal, mint a kinevezett külügyminiszter. Kongresszusi képviselők (nem csak ellenzékiek) számos alkalommal bíralták már a kormány külpolitikáját. Ennél többet nemigen tehetnek: a külügyek irányítása az adminisztráció kezében van, amely viszont jóval erősebben érzi a geopolitikai realitásokat. „Soha ne becsüljük alá azt a képességüket, hogy befolyásolhatják a politikát!” – búcsúzik tőlünk az egyik képviselő hölgy.

A nyomásgyakorlás másik ága a követségi látogatások sora. Itt az AJC vendégcserege kisebb csoportokra oszlik, aszerint, hogy a felsorolt mintegy kéttucatnyi követség közül melyiket kívánja meglátogatni. A látogatóba indulók egy-egy vastag füzetet vehetnek magukhoz: ebben megtalálhatók a tudnivalók valamennyi meglátogató követségről (illetve országról): legfőképp az Izraellel fenntartott kapcsolatok problematikus pontjai. Engem az egyiptomi követség érdekel, hiszen a legnagyobb arab ország és Izrael kapcsolatait általában már nem is a „hideg béke”, hanem a „hideg háború” kifejezéssel lehet leírni: Egyiptom a formális diplomáciai kapcsolatokon kívül minden egyéb kontaktustól tartózkodik, az ország sajtója pedig határozottan ellenséges. Mintegy huszonöt résztvevővel együtt masírozok be a követségre, ahol a nagykövet hívós udvariassággal fogad. Küldöttségünk vezetője, az AJC egyik bennfentes embere a barátságtalannak mondható fogadtatást figyelmen kívül hagyva méltatja a két ország közt immár több mint negyedszázada fennálló békét, sajnálkozik a sokoldalú kapcsolatok hiányán, vázolja az együttműködés számtalan kiaknázatlan lehetőségét, és reményét fejezi ki, hogy az izraeli választások után mindezek valósággá válnak. A barátságos hangú beszédet rezzenéstelen arccal végighallgató nagykövet most kioktató válaszbba kezd. A palesztinok állítólagos sérelmeinek hosszú listáját sorolja föl, közölve, hogy amíg e tarthatatlan helyzet nem változik, Izrael nem számíthat barátságosabb elbánásra. A szónoklat

után egy másik látogató – árnyalatnyi-
val emeltebb hangon, de még mindig
udvariasan – az egyiptomi sajtó és
Izrael- és zsidóellenes kirohanásait te-
szi szóvá. A válasz: Egyiptomban sza-
bad a sajtó, ezt egyetlen politikus sem
befolyásolhatja; de a palesztinok hely-
zete láttán meg lehet érteni az egyiptomi-
ak indulatait. A látogatóknak min-
den diplomáciai érzékükre szükségük
van, hiszen – többségükben amerikai-
ak lévén – nem bocsátkozhatnak konf-
rontációba Izrael rovására. Vezetőnk
udvariasan megjegyzi: a politikai hely-
zetet eltérően ítéli meg a két fél, de
miért lenne ez akadály a gazdasági
kapcsolatoknak, amiből Egyiptom leg-
alább annyit profitálhat, mint Izrael?
Tegyük félre a politikai nézetkülönbsé-
geket, és járjon közbe a nagykövet a
gazdasági együttműködés érdekében.
A nagykövet némi huzavona után fej-
bólintással válaszol – a látogatás lé-
nyegén ezzel túljutottunk, még né-
hány udvarias kérdés és válasz hang-
zik el, majd udvariasan búcsúzkodni
kezdünk, időnk lejárt.

V.

„Ismerem a nagykövetet, és személy-
szerint jóban vagyok vele” – mondja
később delegációnk vezetője, mikor
arról érdeklődöm, hogyan sikerült
megszervezni a látogatást. A szem-
élyes kapcsolatok és az AJC tekintélye
egyaránt szerepet játszik az ilyen, és
ehhez hasonló találkozók létrehozásá-
ban. Az egyik ENSZ-közlés alkalmá-
val az AJC mintegy ötven ország kül-
ügyminiszterével tárgyalt. Ez már való-
sággal önálló külpolitika, noha a tár-
gyalások témája általában az Izraellel
fenntartott kapcsolatokra illetve az
adott ország zsidóságát érintő kérdé-
sekre korlátozódik. Egy példa: Görög-
országban a hatóságok azt tervezték,
hogy az állampolgárok nyilvántartásá-
ban, így a személyi igazolványokban is
külön rovatot nyitnak a vallási hova-
tartozás számára. Mivel az ország „ál-
lamalkotó nemzetének” szinte száz
százaléka a görögkeleti egyházhoz tar-
tozik, a vallási hovatartozás feltünteté-
sének egyetlen funkciója a kisebbsé-
gek nyilvántartásba vétele lett volna,
amit az AJC, mint zsidó érdekvédelmi
szervezet és mint a kisebbségi jogok
védelmezője, egyaránt kifogásolt a gö-
rög külügyminiszterrel való tárgyalá-
sok során.

„Hogyan sikerült meghívni Hillary
Clinton?” – érdeklődöm később a
szervezet PR-menedzserétől. Az AJC
elnöke a szórakoztatóipari megasztá-
rok ügyvédje – magyarázza. **Stephen
Spielbergen** keresztül már nem lehe-
tetlen a kapcsolatfelvétel. Az ilyen
kapcsolat persze jól jön, sőt nélkülöz-
hetetlen, de aligha elegendő – gondo-
lom magamban. Madeline Albright,
Joschka Fischer, néhány évvel ezelőtt
maga Bill Clinton aligha csak a szem-
élyes ismerősök nógatasára fogadták
el az AJC meghívását.

„High profile” – láthatóság, önreklá-
mozás a közéletben, versenyfutás a
média figyelméért – ez jellemzi az
AJC éves összejövetelét. „Ez kezdet-
ben engem is zavart – meséli az AJC
ügyvezetőjének Olaszországban ne-
velkedett felesége – ösztönösen rá
akartam pisszegni a férjemre, hogy
zsidó ügyekről ne beszéljen ilyen han-
gosan”. Az Amerikában szocializáló-
dott zsidóknak azonban nincsenek
ilyen gátlásaik. Akárcsak az üzleti
életben, a civil szervezetek világában
is egyre agresszívabb a verseny: az
AJC élén álló ügyvezető éppoly ráter-
mett menedzser, mint akármelyik biz-
niszmen.

Egy példa: a Koszovói válság kirob-
banása után az AJC – egyetemes hu-
manitárius elveinek megfelelően –
egymillió dollárt gyűjtött az albán me-
nekültek számára. Az összegyűjtött
pénz nagyobb részét a Joint-hoz jut-
tatták el, amely a menekült gyerekek
számára oktatási intézményt állított
fel a macedóniai táborokban. Az AJC
vezetői ezután maguk is Macedóniába
utaztak, hogy lássák, mire fordították
a szervezet pénzét. Az útról video-fel-
vétel készült, amelyet az éves közgyű-
lésen bemutattak, és feltehetőleg
még számos helyre eljuttatnak majd,
a szervezet tevékenységét illusztrá-
landó.

VI.

Számos régi ismerőssel találkozom:
Pozsonyból, Bukarestből, Varsóból,
Skopjéből, Moszkvából és más kelet-
európai városokból érkező zsidó akti-
visták Washingtonban adnak egymás-
nak randevút. Tetszik vagy sem: Ame-
rika a világ zsidóságának olyan infrast-
rukturális központja, amely – e közös-
ség térképén – manapság gyakran kö-
zelebb van a közép-kelet-európai

nagyvárosokhoz, mint azok egymás-
hoz. (A másik nagy központ Izrael.) A
pétervári zsidóság első embere, **Ale-
xander Frenkel** is kíváncsian hallgat-
ja a híreket az ukrainai zsidók közt dú-
ló ellentétekről – értesült ugyan már
róluk, de első kézből származó infor-
mációkat csak most hall. Frenkel bár-
tom ugyancsak boldogan cserél esz-
mért rég nem látott vilniusi ismerősé-
vel – akitől amúgy kevesebb, mint egy
órányi repülőút választja el.

Új barátom, a Jerevánból érkezett
Artak, az örmény apától és zsidó anyá-
tól született fiú, az első magánalapítá-
sú örményországi bank menedzsere.
„Igazi zsidó közösség a miénk – ma-
gyarázza – az emberek egymásra is
fújnak, és senki sem szereti a rabbit.”
A rabbi – a hangzatos **Gers Meir Bors-
tein** névre hallgató férfiú – ugyanis lu-
bavicsi, és nehezen jön ki a javarészt
asszimilálódott zsidókból álló gyüleke-
zettel. A hajdani ősi örmény zsidóság,
amely az I. századtól fogva élt örmény
területen, ma már felszívódott; a forra-
dalom után a módosabbak emigráltak,
a maradékot elnyelte a sztálini terror.
A ma Örményországban élő zsidók
(kb. 500 fő) túlnyomó többsége kelet-
európai, akik valamikor a szovjet kor-
szakban vetődtek oda. Többségük ve-
gyes házasságban él, nem hagyomány-
tartó, azonosságtudatuk nemzetiségi-
kulturális alapon áll, ami igen távol
esik a lubavicsi rabbi mélyen a vallási
hagyományban gyökerező felfogásától.
„Nem mindegy, hogy valakinek az
anyja vagy az apja zsidó?” – zsörtölő-
dik a szovjet korszak nemzetiségi fel-
fogásán szocializálódott Artak, aki
rossz néven veszi, hogy a rabbi nem
látja szívesen a nem zsidó házastársá-
kat és a nem zsidó anyák gyerekeit, ha
azok nem akarnak a hagyomány sze-
rint betérni.

Mivel a volt Szovjetunió utódállama-
iban lévő zsidó közösségekben a leg-
több rabbi a lubavicsi mozgalomhoz
tartozik, mindenütt hasonló konfliktu-
sok mutatkoznak – magyarázza Ale-
xandr Frenkel. A Szovjetunió hetven
éve alatt tökéletesen szétzúzták a zsi-
dóság vallásos infrastruktúráját, ki-
pusztították a vallási hagyományokat,
így 1989 után egyszerűen nem volt
mire építeni. Magyarországtól eltérő-
en, ahol a neológ zsidóság intézmé-
nyei és ideológiája – akármennyire
megcsonkítva is – túléltek a népi de-
mokráciát, a Szovjetunióban az ala-

pok is összeomlottak, így otthoni anyagból nemigen volt mire építeni. A légüres térbe a lubavicsi mozgalom nyomult be, amelynek küldetéstudatától vezérelt slichjai nem vártak hívásra, rabbihoz illő fizetésre, lakásra, közösségre, hanem a helyszínen termettek és a maguk (illetve mozgalmuk) erejéből láttak neki közösséget építeni. Szigorú ultraortodox beállítottságuk azonban csakhamar összeütközésbe került a befogadó zsidó közösségek alapvetően szekuláris felfogásával. A szovjet rendszer ideológiai kényszerzubonyából kiszabadult zsidók ugyanis erősen viszakodnak egy számukra ugyancsak ideológiai kényszerrel jelentő másik mozgalom követelményeihez alkalmazkodni.

Találkoztam azonban egy olyan rabbi is, aki a szovjet időkben végezte tanulmányait – méghozzá nagyobb részt otthon. **Zinovij Kogan** rabbi – azelőtt mémök volt – 1992 óta vezeti gyülekezetét Moszkvában. Eleinte egy autójavító műhelyben tartották össze-jöveteleiket, de most már áll a gyönyörű, új zsinagógájuk, „a világ legszébb zsinagógája, ami csakis orosz zsidók pénzéből épült”. Másoktól tudom meg, hogy Kogan rabbi egy szovjet időkben illegálisan működő jesivában ismerkedett meg a zsidó hagyományokkal. A nagy áldozatkészséget sejtető titulális forma (munka után járt az illegális jesivába) persze nem vehette föl a versenyt Jeruzsálem vagy New York egyetemeivel vagy jesiváival, így Zinovij – miután az illegális intézmény elvégzéséről oklevelet kapott – ma is tanul ortodox kollégáitól. Hosszabb-rövidebb ideig azonban tanult már Izraelben és Amerikában is. A gyönyörű új zsinagógáról később kiderül, hogy valójában egy háborús emlékmű, amelyben helyett kapott egy pravoszláv kápolna, egy zsinagóga és egy mecset is. Az ortodox rabbi vonakodtak elfogadni a felkínált helyet a mecsettel és a templommal közös fedél alatt. Kogan rabbi azonban, aki a népek testvériségének eszméjén nevelkedett, semmi rosszat nem látott ebben, és beköltözött az érdekes új intézménybe. – Mintegy 30-40 fiatal is jár a templomba – mondja, amikor az ifjúság felől érdeklődöm. Nem imádkozni, inkább csak a társaság kedvéért. A hagyományok iránt sem túlságosan fogékonyak, de inkább ide járjanak, mint pravoszláv

templomba – összegzi álláspontját Kogan rabbi, akinek vallási kérdésekben tanúsított lazasága sejteni enged, hogy inkább a progresszív irányzathoz áll közel. Ha a fiatalok között egy pár esküvőt szeretne, ő erre akkor is megadja a lehetőséget, ha halachikusan „problémás” az ügy. (Ha halachikusan rendezett a frigy, akkor a fiatalok inkább az ortodox rabbihoz mennek, mert az ott kapott papír „erősebb”.) Ha ugyanis elutasítaná őket – amint ezt lubavicsi kollégái teszik – a fiatalok pravoszláv esküvőt tartanának. Így megtart olyanokat is a zsidó közösségben – véli – akiket az ortodox normák szigorú számonkérése inkább elriasztana.

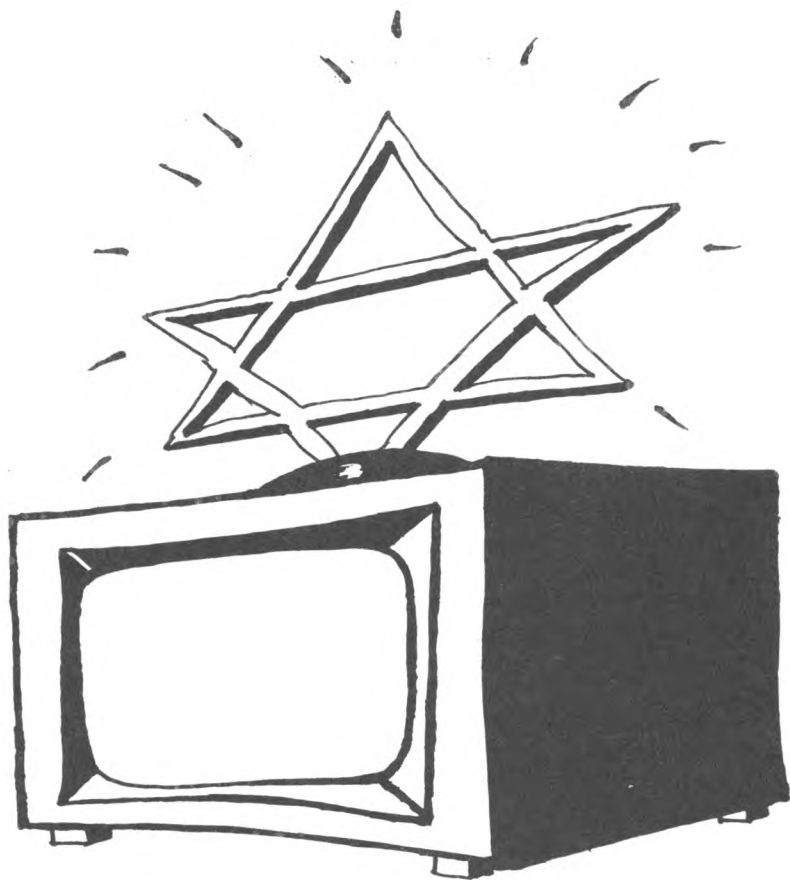
*

„Hány zsidó él Magyarországon?” – kérdezték tőlem minden reggelinél többször a jószándékú és teljesen tájékozatlan amerikai zsidók, miután az öltönyömrre biggyesztett céduláról leolvasták nacionálémat. „Nyolcvanezer” – válaszoltam ilyenkor, bár mondhattam volna nyolcezeret vagy kétszáznyolcvanezeret is, úgyis elhitték volna. „És vannak ott zsinagógák?” – hangzott a következő kérdés, amire ismét válaszolhatnám azt is, hogy a kommunisták mindet felrobantották, de inkább megmondom, hogy hány működő zsinagóga van Budapesten. Működőké, nyitottak, érdeklődők és meglehetősen tudatlanok Közép-Európa zsidó közösségeinek ügyében ezek az amerikaiak. (Kivéve természetesen az AJC felkészült külügyi gárdáját.) Az összejövetel Elbától keletre élő résztvevői sohasem tettek föl ilyen kérdéseket. Általában semmit sem kérdeztek. Valószínűleg többet is tudtak Magyarországról, meg nem is nagyon érdekelte őket. Hiányzott belőlük az amerikai testvéreikre jellemző buzgó, naiv jószándék. Leginkább egymással beszélgettek. El voltak foglalta azzal, hogy visszakapják a repülőjegyük árát, szállást szerezzenek még néhány napra, szponzort találjanak valami kezdeményezéshez. Nemigen szóltak hozzá a plenáris üléseken, amiben gyengébb angolságuk is gátolta őket. Nem otthoni pályán mozogtak. Az amerikaiak anélkül inkább hazai pályán érezték magukat – de ha jól meggondoljuk, ők hazai pályán játszanak szinte az egész világon.

VIHAR A YESHIVA UNIVERSITY-N

Már a modern ortodoxia amerikai fellegvára, a new yorki *Yeshiva University* sem a régi. Először jött a küzdelem, melyet homoszexuális csoportok folytattak azért, hogy meleg klubok létesüljenek az egyetem campusán. Aztán leszbikusok perelték az egyetemet, hogy egyenlő jogaik legyenek az elszállásolás tekintetében. A legutóbbi viharfelhő akkor gyülekezett a Yeshiva University felett, amikor az egyetem két pszichológia professzora, **Louis B. Silverstein** és **Carl F. Auerbach** egy tanulmányt írt az *Amerikai Pszichológus Társaság* reprezentatív szakmai kiadványába, melyben – többek között – leszögezték, hogy nem egyedül az apa-anya kapcsolat biztosítja a gyermek egészséges lelki fejlődését, hanem más formációk is ugyanezt nyújthatják. Hitük szerint az uralkodó „neokonzervatív” doktrína ellen tették közzé írásukat, és azért, hogy elfogadtassák a nem-tradicionális családmódellet, amely nem a nő és a férfi együttélését jelenti. Azt is leszögezték, hogy a homoszexuális „szülő-kön” végzett vizsgálataik meggyőzték őket, hogy sem az anya, sem az apa – önmagában – nem lényeges tényező. **J. David Bleich** rabbi, a Yeshiva University feje és jogi professzora viszont leszögezte, hogy a férfi és a nő együttélésén alapuló tradicionális család a világ természetes rendjében gyökerezik. **Meyer Schiller** rabbi, a Yeshiva University talmudtanára szerint némely dolgot, melyet a cikk elfogadhatónak tart, a Tóra súlyos bűnnek tekint. **Normann Lamm** rabbi, az egyetem elnöke megvédte a szerzőket: szerinte az intézményben akadémiai szabadság uralkodik és az egyetem nem felelős – bármilyen kritizálhatóak is legyenek azok – egyes tagjainak szavaiért és írásaiért. Ugyanakkor azt is hozzátette, hogy a szerzők által bírált úgynevezett neokonzervatív nézet megegyezik a hagyományos zsidó állásponttal.

A Yeshiva University pszichológus-professzorai védik álláspontjukat, a leszbikus és férfi homoszexuális csoportok üdvözlik a cikket, míg az egyetem ortodox rabbijai élesen bírálják azt.

ROGER SILVERSTONE

Zsidó televíziók *

Zsidó televízió már létezik. Mind Buenos Aires, mind Los Angeles otthont ad már zsidó televízióknak, és pedig olyannak, amely nem csupán alkalmi műsorokkal jelentkezik, sőt nem is csupán rendszeres heti adással valamelyik közszolgálati csatornán. További tervek is léteznek már. A zsidók mind határozottabban igénylik, hogy vallásuk, kultúrájuk kellő súllyal szerepeljen a globális médiában.

Az Alef Hálózat (Buenos Aires)

Az Alef Hálózat napi huszonnégy órában, heti hat napon át sugározza adásait Argentína mintegy 225 ezer főnyi zsidósága számára. Az adások tíz éve indultak. Az Alef becslései szerint műsoraik mintegy százezer nézőhöz jutnak el, akik 75 százaléka zsidó. Az adások az ötezer fős zsidó közösséget számláló Peruban is

foghatók. Tervezik, hogy a műsorszórási hálózatot kiterjesztik Chilére, Brazíliára és Uruguay-ra is. Az Alef műsorainak 25-30 százaléka izraeli eredetű, 40 százalékát nemzetközinek mondják (zsidó témák és egyéb dokumentum-műsorok), 30 százalék pedig saját produkciójuk. Ez utóbbi kategóriába tartoznak argentin zsidó közösség életének legfontosabb eseményeiről szóló programok.

Az Alef programjait műholdon, az utóbbi időben pedig már kábelen is közvetítik a nézők számára. Izraeli zene, videóklip, prózai és más előadások, filmek, oktató- és dokumentum-műsorok, magazinok, helyi és izraeli hírek, szórakoztató valamint vallási műsorok szerepelnek a programban – utóbbi keretében heti Tóra-olvasás is kommentárokkal. Az adásokat – főként bizonyos műsorokat – szponzorok szűkebb köre támogatja.

Jewish Television Network (Zsidó Televíziós Hálózat) (Los Angeles)

A JTN non-profit szervezet, 1981-ben alapították. Feladatának a zsidó kultúra és vallás bemutatását tartja. Igyekszik lehetőséget kínálni a zsidó közösség mindennapjaiba való bekapcsolódásra, elvinni az emberek otthonába a zsidó társadalmi és politikai élet aktuális eseményeit. A JTN heti 6-10 órás műsorát a közszolgálati adók és a kábeltársaságok körében terjeszti szerte az Egyesült Államokban. A programok 90 százaléka a JTN saját terméke. Jelenleg az adás Long Beach, Los Angeles, San Diego, Miami és Palm Beach vidékén, tehát az ún. „napfény-övezetben” fogható, ahol a zsidó lakosság a migráció következtében a leggyorsabban nő. De tervezik a „terítést” New Yorkban, New Jersey-ben, Connecticut-ban és Washingtonban is – az amerikai zsidóság hagyományos, keleti parti lakhelyein is.

Kínálatukban különféle hirdószerű műsorok szerepelnek, így pl a *JTN-hírek*, a *Zsidó Világ(nézet)* (ez négy szemközti interjúkat közvetít), és a *J-Span* című műsor, amelyben előadások, beszélgetések, viták hangzanak el amerikai vagy izraeli szemszögből fontos zsidó társadalmi és politikai kérdésekről. Oktatási műsoraik között szerepel az *Alef-Bet-Start* című, Muppet-show-szerű műsor 3-9 éveseknek, a *Dr. Dale létkérdései* című műsor felnőtteknek, a Beszélgetések *David Wolpe rabbi*val (12-17 éveseknek). Szórakoztató programjaik között van magazinműsor felnőttek számára, egy talkshow, valamint egy főzőcske program. A JTN kínálata elég sokszínű.

A JTN operatív költségvetése évi 800 ezer dollár, és úgy vélik, hogy hetenként mintegy 800 ezer családot érnek el programjaikkal, elsősorban a középosztály középső és felső rétegében, a 35-70 éves korcsoportban. Élénk üzleti kapcsolataik vannak, licenszek segítségével igyekeznek új produkciókat készíteni, amiktől nézettségük és jövedelmük növekedését várják. Aktívan fejlesztik kapcsolataikat a fontosabb amerikai zsidó szervezetekkel is. Megállapodást kötöttek a *Virtual Jerusalem*-mel, a zsidó vonatkozású anyagok talán legnagyobb internetes szolgáltatójával on-line videó- és televíziós műsorok készítésére – noha a megállapodás majd csak valamikor a jövőben valósul meg.

Shalom tévécsatorna (Franciaország)

A Shalom tévécsatorna elindítását 1998-ra tervezték, de még nem sugároz adásokat. Becsvágyó szándékaik szerint műhold és kábel útján egyaránt sugározzák majd adásukat Franciaország-szerte és egész Európában.

A Shalom a „maimonidészi józan középúton” kíván elhelyezkedni a vallásos és a szekuláris felfogás között. Műsorait franciául és angolul sugározza majd minden témára kiterjedően: a híreken, információkon, vitákon kezdve (mind Európából, mind Izraelből), a talkshowkon és dokumentumműsorokon át a heti szidráig. Nevelő hatását a program a diaszpóra nyelveinek fölhasználásával kívánja kifejteni. Zsidó zene vagy túristáknak szánt tanácsok éppúgy lesznek a programban, mint felkészítés az alijára vagy információk arról, miként lehet kapcsolódni a zsidó internethez. Szándéka szerint közvetíti majd Izraelből a

fontosabb kulturális és sporteseményeket, és bőséges választékot kínál a fontosabb zsidó témájú filmekből Amerikából, Európából és Izraelből. Kiegészítő, szolgáltató-jellegű műsorokat is indít, így például a nézőkkel való jobb kapcsolat érdekében teletext információt, weboldalt és havi magazint.

*

A három zsidó televízió jócskán eltérő modellt képvisel: a különbségek természetesen annak a környezetnek a sajátosságaiból adódnak, amelyben működnek.

Az Alef egyetlen csatormán működik, műsorainak jelentős részét vásárolja, elsősorban Izraelből. Erős elkötelezettséget mutat a vallás és a vallásos nevelés iránt. A JTN saját műsorokkal igyekszik megfelelni az amerikai zsidó közösségen belüli különböző igényeknek, és legalábbis törekszik az igényes műsorok előállítására. Nem kevésbé elkötelezett az oktatás-nevelés iránt. Műsorait olyan helyi tévécsatormákon át sugározza, melyeknél jelentős számú zsidó közönséget érhet el.

Túlságosan korai lenne még arról szólni, mennyire és milyen gyorsan valószínűleg meg a Shalom televízió elképzelése arról, hogy Európa-szerte jelen legyen, tekintve a soknyelvűséggel járó problémákat, a francia nyelvvel kapcsolatos nehézségeket és a szükséges pénzalapok összegyűjtésével járó gondokat. Mégis ez a zsidó televízió olyan modellje, amely elképzeléseiben nem alikuszik meg, és feltétlenül ragaszkodik ahhoz, hogy a zsidó kultúrát képviselje. Mindenek előtt pedig expanzív, kifelé tekintő és a nemzeti- regionális zsidó kultúrák és helyi sajátságok iránt fogékony adó kíván lenni, miközben nem hagyja, hogy e sajátságok eredeti szellemiségétől eltérítsék. Szándékait az is motiválja, hogy a megcélzott európai zsidó közönség soraiban 200 ezer izraeli is jelen van.

* Részlet a szerző: „Jewish Television: prospects and Possibilities” c. tanulmányából. In: Jewish Policy Research/Policy paper, 1998 március.

13 IRÁNI ZSIDÓ ELTŰNÉSE

Az iráni *Shiraz* városából 13 zsidó, köztük közösségi vezetők tűntek el nyomtalanul. Később kiderült, hogy az iráni hatóságok állnak a háttérben, akik kémkedéssel és felforgatással vádolják őket. A március vége óta letartóztatásban lévőként több nyugat-európai ország, valamint az Egyesült államok és Japán is közbenjárt. Az Egyesült államokban – főleg a nyugati part nagyvárosaiban – élő iráni zsidó közösséget megosztja a dilemma: vajon a hangoztató tiltakozás, a csendes háttér diplomácia vagy a két módszer együttes alkalmazása-e a célravezető? Több ország is figyelemmel kíséri a fejleményeket, és gazdasági, illetve politikai válaszlépéseket terveznek. Ilyen például egy tervezett többszázmillió dollár értékű japán hitel felfüggesztése, mely lépésre Clinton elnök kérte a japán kormányt. Az amerikai szenátusban is vitát kavart az ügy: egy amerikai-iráni gabonaszállítási ügylet törlesztését kívánja elérni több demokrata képviselő, míg több republikánus honatya ellenzi ezt.

Irán új államelnöke **Mohammed Khatami** ajatollah némi liberalizációt

és dialógust ígért az eddig megszokott keményvonalas iszlám diktatúrához képest, de Khatami meghátrálásra kényszerült Khomeini szellemi örököse, a radikálisan régi **Ali Khamenei** ajatollah előtt. A teheráni főpolgármester letartóztatása és pere, több iráni másként-gondolkodó rejtélyes halála és a teheráni diákmegmozdulások letörése azt mutatja, hogy az iráni zsidók sorsa nagymértékben összefüggésben van az ország demokratizálódásával és a nyugati világ felé való nyitásával. Bár az iráni zsidók mindig lojálisak voltak a fennálló hatalomhoz, helyzetük igen kényessé vált az 1970-es évek végén lezajlott iszlám forradalom óta, mely radikálisan Amerika- és Izrael-ellenes hangjával elfogadhatatlanná tette magát a nyugati világban. Iránban minden évben megrendezik a nemzetközi Jeruzsálem-napot, ahol az amerikai és ci-onista ősellenséggel szembeni kemény harcra buzdítják a résztvevőket és – közös rituáléként – megtapossák és felgyújtják a két ország zászlaját. Szintén Irán áll a siíta *Hezbollah* (Allah pártja) libanoni cselekményei, többek között a dél-libanoni biztonsági övezet valamint az észak-izraeli települések

elleni terrortámadások mögött, hiszen Irán pénzületi és szellemi municiójával is ellátja a Hezbollahot. Ami viszont figyelemreméltó, hogy ma – a nyugati világ több hatalma magáénak érzi a zsidók sorsát, és hajlandó akár erővel is fellépni helyzetük jobbításáért, ami a vészidőszakok máig is ható pozitív következménye.

A DÍVÁNY New Yorkban júniusban bemutatták a magyar chaszid családból származó **Pearl Gluck** dokumentumfilmjét, a *Divant*-t, mely arról szól, hogy egy fiatal nő hogyan próbálja visszaszerezni Magyarországon azt a diványt, amelyen egykoron ősei, chaszid rabbik pihentek.

„PEREK JOMI” Az amerikai konzervatív zsidóság mozgalma kampányba kezdett azért, hogy mindenki tanuljon naponta legalább egy fejezetet a Bibliából. A „Perek Jomi”-nak nevezett programot, mely nagyon emlékeztet az ortodox zsidóság „daf jomi”-jára (napi egy lap a Talmudból), már 1998 tavaszán kipróbálta a mozgalom elnöksége. A program országos méretekben Szimchat Tora ünnepén indulna.

nyokra hivatkozva kivonja magát a katonai szolgálat alól. A Sinuj világos megoldási javaslattal állt elő. Néhány ilyen egyszerű, fekete-fehér ellentétet lovagoltak meg és remekül szerepeltek a médiában.

T.Gy.: Az izraeli választási törvényt Izraelben többé-kevésbé mindenki rossznak tartja, tehát állandóan arról beszélnek, hogy meg kéne változtatni, fel kellene emelni a pártok törvényhozásba kerüléséhez szükséges százelékküszöböt (ez 1,5 %-a szerkesztő), ami valószínűleg az izraeli politikai életnek jót tenne, ugyanakkor soha semmiféle jelét nem tapasztaltam annak, hogy valaki a hatalmon tényleg meg akarná változtatni. Olyan választási törvényre lenne szükség, mely ki tudná azokat a pártokat szűni, melyeknek nincs politikai programjuk. Ez a választási pártok jelentős részére igaz, bár nekik természetesen van programjuk, valamit el akarnak érni, de ez többnyire csupán a jesiváknak járó pénz.

R.T.E.: A 1,5%-os parlamentbe jutási küszöb esélyt ad a nagyon kicsi pártoknak is. Izrael politikai filozófiája tudatosan törekszik a sokszínűség megjelenítésére. Más kérdés, hogy emiatt erős a koalíciós kényszer a Kneszetben.

- A probléma az, hogy az izraeli választási rendszerben részt vesznek olyan pártok, amelyek - valamilyen szempontból - a modern politikai kultúrát elutasítják. Ez persze nem azt jelenti, hogy ez a fajta kritika nem lehetne jogos. Mégis, hogyan lehet ezeket az alapvető kérdéseket megoldani? Létezik egy zsidó állam, létezik a rabbinikus hagyomány és egy modern polgári és egy angolszász jogi rendszer. Van-e mód ezeknek az összehátítására Izraelben?

T.Gy.: Azt gondolom, hogy tisztán a politika szférájában ennek nincs megoldása. Anélkül, hogy közös nevezőre akarnám hozni az iszlám kultúrával, de körülbelül olyan ötlet egyház és állam radikális jogi szétválasztása Izraelben, mint egy iszlám országtól azt várni, hogy az állam és az egyház váljon benne külön. Ez már az alapfogalmak szintjén végrehajthatatlan. Az egyetlen megoldás az, ha az állam párhuzamos intézményeket növeszt, tehát létrehozza a világi há-

zasságot és mondjuk deklarálja, hogy a rabbik előtt kötött házasságot elfogadja és nem várja el feltétlenül cserébe, hogy a rabbinátus fogadja el az állami házasságot. De ettől még állami házasság és állami válás lenne. És elkerülni lehetőleg a konfliktust.

R.T.E.: állam és egyház szétválasztásának európai modellje Izraelben hirtelen. A zsidó vallást más elvek mozgatják, mint a Jézus-hitet és az egyház is másképp épül fel. Több ana-

Tatár György

lógiát mutat viszont az iszlám társadalom. Még a Sasz és a Hamasz között is léteznek hasonló vonások. Nem pusztán egy terrrorszervezet a Hamasz, hiszen szociális infrastruktúrát, azaz iskolákat, kórházakat is működtet. A Sasz szintén állam az államban. A szavazatáért, a támogatásért cserébe például egy minimális szinten ugyan, de eltartják a köreikbe tartozó munkanélkülieket. A politikai párt mögött egy kemény vallási-ideológiai mozgalom áll, amit Ovadja Jozsef rabbi irányít, erős kézzel. A párt pedig úgy táncol, ahogy a rabbi füttyöl. Ez a viszony az SZDSZ és a Hit Gyülekezete kapcsolataira emlékeztet. A két társaság hasonló típusú embereket vonz, sok a közös tag és a mozgalom és a párt között erős a kapcsolat. A filozsemita Hit Gyülekezete sok zsidónak szellemi otthont ad és mint a Sasz, jelentékeny anyagi erővel rendelkezik.

T.Gy.: A Sasz - vallási mozgalomként - rendkívül erős askenázi hatá-

soknak volt kitéve, egyszerűen a saszníkok megjelenésén látszik. Soha a szfárádiak így nem öltöztek: askenázi öltözékben vannak, askenázi jesivában szereztek a tudásukat, szóval ez nagyon furcsa dolog.

- Szerintetek a szefárd tömegek tényleg vannak olyan rossz helyzetben, hogy szükségük van a Saszra, vagy a Sasz nagyon jól megcsinálta magát?

T.Gy.: Én egyszer, résztvettem - sajnos a nevet elfelejtettem - a Sasz egyik legfontosabb ideológus figurájának egy előadásán. Világossá vált a számomra, hogy ez szefárd nemzeti mozgalom. Rendkívül nagy súllyal szerepelt az előadásában az, hogy valahol a XVI. század dereka táján a szfárádiak elvesztették azt a hihetetlen kulturális-szellemi súlyt, amivel rendelkeztek és akkor tevődött át az askenázikhoz a főáram. Ezt ők visza akarják szerezni és ez - leg-

Rózsa T. Endre

alábbis ezen az elit szinten - tudatos cél is. Egyébként elképzelhetőnek tartom, hogy Izrael teljesen orientalizálódik, de ettől még megsemmisíthetik. Ez nem a külvilág által elfogadott módja az orientalizmusnak.

R.T.E.: Egy askenázi számára az „orientális” jelző rosszul hangzik. Inkább azt mondom, hogy egyre mediterránabb jelleget ölt Izrael és ebben éppen a zsidó népiség igazi megjelenését látom. A zsidó nép történelmileg mediterrán típusú. Nem Izrael, hanem az askenáizmus eltű-

nésével számolok, és az a véleményem, hogy Izrael egyre egységesebb nemzetté válik. Azok az ellentétek, melyek megosztják az izraeli társadalmat és a választásokon is kifejeződtek, valójában Izrael állam egyre komolyabb politikai érettségét bizonyítják.

– Nem félsz attól, hogy Izrael egységesebbé válik, ami persze természetes folyamat – egyre jobban elidegenedik a diaszpórától?

R.T.E.: Biztosra veszem, hogy így lesz. Egyre több a vegyesházasság az askenáziak és a szefárdok között. Az izraeli fiatalokat pedig egyre kevésbé érdeklik az európai zsidók gondjai és problémái.

T.Gy.: Az izraeli társadalomban a szefárdok átlaga több okból kifolyólag is lényegesen alulképzettebb az askenázi átlagnál: mentalitásbeli okok játszanak közre ebben és valószínűleg az sem mindegy, hogy a XVI. század óta mennyi idő telt el és ezalatt az idő alatt a zsidóság két csoportja a vallásba, a vallásos irodalomba különböző szellemi energiákat fektetett be. A szefárdok két, egymást kizáró követelést támasztanak egyszerre. Az egyik követelés úgy hangzik, hogy tessék bennünket szociálisan felemelni ugyanarra a nivóra, mint amin az askenáziak vannak. A másik követelés: tessék békén hagyni a mi sajátos kultúránkat. Szerintem ez a két követelés egyidejűleg nem fenntartható, tehát nem lehet például a rakétaelhárító rendszerek kezelésére elektronikusan kiképezni valakit, aki ragaszkodik az ő Marokkóban megszokott kultúrájához. Egy katonatisztól kérdeztem meg azt, hogy a hadseregben belül hogyan jelentkezik a szefárd-askenázi probléma. Tréfásan kérdeztem és ő tréfásan válaszolt. Azt válaszolta, hogyha életveszélyes küldetésbe kell küldenie egy kommandót, akkor az elsőtől az utolsóig minden tagja szefárd lesz és nagyszerűen fogják végrehajtani a feladatukat, de akik megtervezik és akik végig irányítják az egész műveletet, azok askenáziak.

– Milyen hatással lehet a közép-kelet-európai diaszpóra zsidóságára egy markáns izraeli baloldal és jobboldal szembenállása? Megváltoztathat-e bizonyos attitűdöket, beidegződéseket?

R.T.E.: Az izraeli politikai élet két nagy gyűjtőpártja a Munkapárt és a

Likud. A baloldali Munkapártnak ezerféle kapcsolati pontja van Magyarországon. Nem véletlen, hogy az ifjúsági mozgalmak között nálunk a radikálisan baloldali Sómér a legerősebb. A magyar Sómér azonban gyűjtőszervezet, vonzani akarják a kevésbé baloldali fiatalokat is. Meggyőződéseim ugyanakkor, hogy a magyarországi zsidóságnak előbbutóbb önmagán belül föl kell vennie a baloldali és a jobboldali típusú mentalitást.

Bibi Netanjahu az első olyan vezető, aki már nem emberfeletti hőrosz volt, hanem mindennapi ember. Mert az eddigi izraeli vezetők mind emberfeletti hőroszoknak tűntek.

T.Gy.: Úgy érted, hogy a baloldali az, ami lényegében megvan és a másik az, ami hiányzik?

R.T.E.: Pontosan. Ha a nemzeti-liberális irányultságú zsidóság is artikulálni tudja önmagát, könnyebb lesz a magyar zsidóságnak összehangot találni a nemzeti-liberális típusú polgári pártokkal és a társadalmi-politikai felépítmény-rendszerrel. A baloldalnak szintén egyszerűbbé válik a dolga és nem kell többé mindenkit képviselni, mint egy Népfrontnak. A legértékesebb hozadék pedig az, hogy a tagoltabb magyar zsidóság kevesebb súrlódással, szervezettebben illeszkedhet be a világosan tagolt magyar realitások közé. Így a közvélemény szemében a magyar zsidóság integránsabb része lesz a magyar társadalomnak.

– Aki meg akarja ismerni az izraeli belpolitikát és kiutazik Izraelbe, de mondjuk, semmiféle zsidó „előképzettsége” nincs, a tájékozódását, az orientációját megváltoztathatja-e az a bal- és jobboldali pártpolitikai felosztottság, amit ott tapasztal?

T.Gy.: Az én tapasztalatom az, hogy abban az értelmiségi közegetben, amelyben Magyarországon élek, nos, ha abból valaki minden előzetes zsi-

dó ismeret nélkül kimegy Izraelbe, majdnem biztos, hogy nagyjából ugyanabban az akadémiai közegetben fog mozogni, ilyenek lesznek a vendéglátói, a rokonai, a barátai. Körülveszik az országban, a Jerusalem Post-ba néz bele, bár valószínűleg le fogják róla beszélni. Következésképpen gyakorlatilag csak a világi, liberális baloldaltól kap információkat. Ezek tapasztalatom szerint kéthetes kintlét után – és ezt már a magyar sajtó is előkészíti náluk, mert eleve ilyen tudással mennek ki –, ha visszajönnek Magyarországra, ugyanazt a zsigeri gyűlöletet fogják érezni mindennemű vallásossággal és jobboldalissággal szemben. Kettő között általában ugyanúgy nem is tudnak különbséget tenni, mint az a bizonyos világi, akadémiai, baloldali izraeli értelmiség, amely az ő információs közegük. Ennek következtében ráadásul azzal a tévképzettel jönnek haza, azt hiszik, hogy az egész ország ilyen. Nekem is hónapokra, sőt évekre volt szükségem, hogy rájöjjenek: amiből tájékozódok, az egy vékony héj. A média és az égvilágon minden ennek a szűk rétegnek a véleményét közvetíti, és ehhez képest minden választási eredmény óriási meglepetést jelent ennek a közegnek.

– Erősen Netanjahu-ellenes volt az izraeli média.

T.Gy.: De olyan zsigeri módon, hogy csak egyetlen hasonlatot tudok mondani: hasonlóképpen történt Reagan-nel szemben. Nagyon különös módon, ez a mai napig fennmaradt, annak ellenére, hogy visszatekintve világpolitikailag sikeres figurának látják Reagent, de az Amerika-ellenesség összes íze mind valahogy a Reagan nevéhez társul. Ilyen helyzetben volt Benjamin Netanjahu is egész idő alatt, amíg kormányon volt. Nem akarom azt állítani, hogy a világ legjobb politikusa, vagy nagyon okos ember lenne, bár egészen kitűnő szónok és nagyszerű debattőr. Sokszor tapasztaltam azt a zsigeri gyűlöletet, amit egyébként számomra nagyon rokonszenves és értelmes értelmiségiekből kiváltott minden megnyilatkozása. Teljesen mindegy volt, hogy mit csinált, bőven elég volt, ha az arca megjelent a tévében. Mindezek miatt a helyzet kezelhetetlenné vált. Annyira, hogy annak ellenére, hogy nekem Ehud Barak töb-

béves hadjárata Netanjahu és a Likud ellen egyáltalán nem volt rokon-szenves, a végén elkezdtem Baraknak drukkolni. Izraelnek mégiscsak ki kellene szabadulni abból a helyzetből, hogy a miniszterelnökét az egész glóbusz utálja, mivel így nem lehet kül- és belpolitikát folytatni.

R.T.E.: Netanjahu megítélésével nem értek egyet. Osszuk ketté a problémát. A média a világon mindenütt egyenlőségpárti és miután egyenlőségpárti, romantikus baloldaliság jellemzi. Tehát, aki nem romantikusan baloldali, azt nem szereti. Érvényes ez Netanjahura, Reaganre és sok mindenki másra. Azt hiszem, hogy erre több szót nem is érdemes vesztegetni, mert ez nem izraeli különlegesség, hanem az egész világon így van.

T.Gy.: Teljesen egyetértek.

R.T.E.: Netanjahu szerepét egy szempontból radikálisan újnak tartom. Bibi Netanjahu az első olyan vezető, aki már nem emberfeletti hőrosz, hanem mindennapi ember. Mert az eddigi izraeli vezetők mind emberfeletti hőroszoknak tunktek. Például Golda Meir vagy Ben Gurion földöntúli emberek, gigászok, óriások, a szellem nagy hatalmasságai voltak. A Munkapárt úgy ahogy van, tetőtől talpig kicserélődött. A Simon Peresz-típusú értelmiségi átváltozott Ehud Barakká és Barak már nagyon hasonlít Netanjahura. Egy másik politikai családból érkezett, de ugyanaz a mentalitás, törekvés és integráló erő jellemzi. Akkorá váltásról van szó, mint amekkora váltást jelentett, hogy Tony Blair lett az angol Munkapárt vezetője.

T.Gy.: Ha jól értem, abban nem értesz velem egyet, hogy a Netanjahu jelentőségét másmben látod.

R.T.E.: Igen, pontosan. Netanjahut nagyon jelentős és modern politikusnak tartom, akivel nagyon csúnyán elbánt a sajtó és aki ráadásul elkövette azt a hibát, hogy kimutatta, hogy meg van sértődve. Ennél rosszabbat nem is csinálhatott volna.

T.Gy.: Nem nagyon lehetett nem kimutatni, hiszen rettenetes dolgok történtek...

R.T.E.: Ez a legrosszabb válasz, mert ha vért szagol a média, akkor utána már falkában támad és harap.

– Netanjahuról – akit öt éve én is láttam egy gyűlésen szónokolni –, nem

az volt a benyomásom, hogy enyhíteni fogja a konfliktusokat, hanem inkább az, hogy a személye azoknak a konfliktusoknak a sorozatába illeszkedik bele, amelyek Izraelt jellemzik. Szerintetek Netanjahunak van-e még valamilyen politikai jövője? Előkerülhet-e még valamikor vagy pedig a Likud teljesen ki fog cserélődni?

T.Gy.: A mostani választásokon a választók motivációiban valószínűleg hallatlan súllyal szerepelt a külpolitika, amiről egy szót sem beszélünk.

R.T.E.: Ami a külpolitikát illeti, na-

*A két nagy tömegpárt,
a körük csoportosuló többi
politikai tömörülés,
és a választóik egymáshoz
való viszonyát roppant
jelentős gyűlölet színezi,
ami legalábbis a nyugat-
európai és az amerikai
politikai váltó-
gazdálkodásban
nem ismert. Ezzel szemben
nagyon hasonlít abhoz,
ami Magyarországon
zajlik.*

gyon egyszerűnek látom a helyzetet. Azáltal, hogy a Szovjetunió, mint nagyhatalom és mint állam megszűnt létezni, közel-keleti szerepe is felszámolódott, és így a Közel-Kelet kikerült a világpolitika főáramlatából. A térség sokkal csendesebb és nyugodtabb helyé vált.

– Az új, a Barak-vezette kormány enyhítheti-e az izraeli társadalom feszültségeit? Gondoljunk csak arra, hogy Ehud Barak bevont az Egy Izrael baloldali pártszövetségbe egy vallásos (a Meimadról van szó) és egy szefárd pártot is, a David Lévi-féle Geser pártot. Jelenthetik-e ezek a lépések azt, hogy az izraeli baloldal is felismerte a saját gyengeségét és megpróbálja az izraeli társadalom hagyományos problémáit jobban kezelni?

T.Gy.: Az hogy ilyen próbálkozás kezdődik, az holtbiztos. Messze a választások előtt Barak teljesen váratlanul azt a huszárvágást vitte végbe, hogy kollektív bocsánatot kért az összes izraeli szefárdtól mindazért, ami a munkapárti kormányok alatt, az integrálásuk során történt. Elég meggyőző volt, világosan lehe-tett érezni, hogy nemcsak választási manőverről van szó. Természetesen arról is, de a Munkapárt vezetői a bocsánatkérést többségükben komolyan is gondolják. A szefárd-askenázi ellentét hosszútávon enyhíthető probléma és távolról sem vagyok olyan pesszimista ennek, mint a vallásos-nem-vallásos ellentét jövőjének a megítélésében. Természetesen a külpolitikai problémák is rendkívül fontosak, mert nemcsak PR-szakértők tanácsára történt az, hogy Ehud Barak egyetlenegyszer sem állt ki televíziós vitába Benjamin Netanjahuval. Azt hiszem, hogy a TV képernyőjén Netanjahu biztosan legyőzte volna és ennek nem akarták kitenni Barakot. Véleményem szerint a háttérben ott volt az a súlyos probléma is, hogy egy négy szemközti vitán Netanjahunak módja lett volna visszakérdezni és világossá vált volna az, hogy a külpolitikát tekintve gyakorlatilag nincs köztük különbség. Ehud Barak valószínűleg – és ebben nagyon reménykedem – effektívebb lesz Netanjahunál, egyszerűen azért, mert a világmédia és az Egyesült államok pozitívabban viszonyul a személyéhez. Tehát ugyanazokat a dolgokat, amelyek Netanjahunak nem sikerültek, esetleg nagyobb erővel keresztül tudja vinni.

R.T.E.: A Munkapárt ma már nem az az askenázi, bundista, lengyel-orosz zsidó párt, mint ami a múltban volt, hanem össz-izraeli párt, mint ahogy a másik oldalon a Likud is össz-izraeli párttá vált. A külpolitika általános irányvonalát pedig nem Izrael, hanem a világ szabja meg. Ezért nem gondolom, hogy Netanjahu és Barak külpolitikailag egymás alternatíváit képviselhetnék.

T.Gy.: Annyiban nem érzem csak modern és kiegyensúlyozott, demokratikus típusú politikának az izraelit, hogy a két nagy tömegpárt, a körük csoportosuló többi politikai tömörülés, és a választóik egymáshoz való viszonyát roppant jelentős gyűlölet

színezi, ami legalábbis a nyugat-európai és az amerikai politikai váltógazdálkodásban nem ismert. Ezzel szemben nagyon hasonlít ahhoz, ami Magyarországon zajlik. Ez igazi, rendes gyűlölet. Abban teljesen egyetértetek veled, hogy az egész közel-keleti helyzet legfontosabb tényezője a Szovjetunió eltűnése. Ebben ugyanakkor azt a rettenetes problémát is látom, hogy az Egyesült államok számára leértékelődik Izrael és ennek következtében állandóan számolok Izrael esetleges epizodikus létével. Abban neked igazad van, mármint szellemi értelemben, hogy Izraelnek egyre kevésbé van szüksége a diaszpórára, de azt gondolom, hogy az állam pusztja fennmaradása érdekében változatlanul és ugyanolyan súllyal van szüksége egy őt egyre kevésbé támogató diaszpórára egy olyan államban, az Egyesült államokban, melynek számára Izrael leértékelődött. A rabini Oslo-politika mögött ennek a felismerése állt. Nem véletlen, hogy az egész Oslo-ügy akkor indult, amikor a Szovjetunió megsemmisült, pontosabban eltűnt, és ez a helyzet változatlanul veszélyes. Ha már szóba jött: a hadsereg szefardizálódásától viszont már félek. Ebben a világpolitikai helyzetben a Cahal ne legyen se orientális, se mediterrán, tehát ne forduljon elő, hogy sikerületlen akciók egész sorozata történik, bár ezek mögött – a már említettekén túl – állhatott más is.

R.T.E.: A diaszpóra aggodalomra hajlamos. Az Izrael miatti félelem nagyon súlyos volt, mármint hogy az ország el fog tűnni a térképről, de legalábbis háborús végveszélyben forog, újabb és újabb érvekkel támasztották alá az aggodalmat, de az alapgondolat azonos volt: az arab tenger elnyeli Izraelt. Lényegében Herder régi jóslatának új variációja a nemzethalál drámai víziója. Ma ez az aggodalom sokkal enyhébb és az esővízre vonatkozik. Például az idén télen nem esett elég eső, nincs elég víz a Kinneretben és a vízellátással komoly problémák lesznek az országban. Az a fajta félelemérzés, ami a diaszpórában Izraellel kapcsolatosan tapasztalható, és ami alapvetően a szeretetre és az ország fontosságának a megbecsülésére épül, ma már gazdasági és természeti gondok körül forog leginkább.

EGY AMERIKAI MILLIOMOS „ZSIDÓSÍTANI” KÍVÁNJA A HÉBER EGYETEMET

Morton Mandel, clevelandi milliomos 11 millió dolláros adományával tavaly létrehozta a Mandel Központot a Zsidó Folyamatosságért. Célja az, hogy a Héber Egyetem ismét zsidó egyetem legyen. Az intézet létrehozása nagy vitát kavart és ismét előtérbe helyezte azt a dilemmát: kié is Izrael állama: a zsidóké vagy az izraeli állampolgároké. **Chaim Nachman Bialik**, az egyetem 1925-ös felavatási szertartásán az intézményt a zsidó nép egyetemének nevezte, de azóta az egyetem az izraeli liberális és szekuláris értelmiség egyik fellegvára lett.

Ezra Mendelsohn, a Jelenkori Zsidó Ügyek Intézete elnöke óvott azoktól az erőfeszítésektől, melyek a zsidó nép egyetemét egy izraeli egyetem rovására akarnák létrehozni. Bialik korában a zsidók 99 %-a a diaszpórában élt – szögezte le a professzor – de mára a helyzet megváltozott, hiszen egy hatmillió lakossággal rendelkező állam jött létre. Ugyanakkor a Mandel Center jó példa lehet arra, hogy hogyan lehet a zsidó tudományokat és a világ zsidó közösségeinek igényét összehangolni. Az intézmény azt tervezi, hogy négy éves M. A. programot indít be, melyben a legjobb diákokat arra képzik ki, hogy az izraeli iskolákban Bibliát és zsidó tárgyakat oktassanak. Az is tervezi között szerepel, hogy egyetemi tanárokat küldjön az Egyesült államokba, ahol a küldöttek tanítani fognak, de a helyi zsidó közösségekben küldötként (sliachként) is tevékenykednének.

A Héber Egyetem tanári karát megosztja a terv. **Jair Zakovics**, az egyetem bölcsészettudományi fakultásának vezetője szerint az egyetem eddig nem nagyon törődött azzal, hogy mi is történik az „elefántcsont-tornyon kívül”. Zakovics azt is leszögezte, hogy reméli, a zsidó szöveg tanulmányozásnak – melyet az izraeli szekulárisok az

utóbbi évtizedekben elhanyagoltak – az egyetem új lendületet ad majd. „Remélem – szögezte le – hogy mi, akárcsak az egyetem, egyre inkább részt veszünk a világ zsidóságának életében”. Nem mindenki ért e koncepcióval egyet. **Jehosua Porat** professzor, a Közel-Keleti és Iszlám Tudományok professzor emeritusa szerint a Héber Egyetem modern akadémiai intézmény, melynek gyökerei a nyugati liberális és modern tradícióba nyúlnak vissza. Szerinte a zsidó nép egyeteme csak „üres szlogen”. Porat professzor szerint az adományozóknak nem lehet beleszólásuk az egyetem jövőjébe és annak jellegét nem lehet pusztán az ő akarata szerint megváltoztatni.

OKTATÓKÖZPONT BETÉRŐK-NEK

Az észak-izraeli Karmiel városában nyílt meg az az újonnan felállított intézet (még ötöt terveznek felállítani), mely azt a célt szolgálja, hogy zsidóság hagyományát oktassa a betémi vándoroknak. Az ügy előzménye, hogy a konzervatív és reform betéréseket sem az izraeli rabbinátus, sem az állam nem fogadja el. A Neeman-bizottság, melynek feladata volt, hogy az összes felet kielégítő megoldást találjon, azt javasolta, hogy a nem ortodox betérések „kóser” voltát két ortodox tanú ellenőrizze. A Bizottság elfogadná a többi zsidó vallási irányzat általi betéréseket, azzal a feltétellel, hogy a Rabbinátusnak nem kötelező ezt elfogadnia, ám e döntést az ortodoxok nem fogadták el.

A bizottság elvei szerint működő karmieli intézetben konzervatív és reform irányultságú személyiségek oktatják az ukrán és orosz bevándorlókat (főleg fiatalokat) az alapfokú zsidóságismeretekre. Az ortodox szektor (bár a Neeman Bizottság ajánlásait megvalósító **Benjamin Is Salom** maga is ortodox) rendkívül szkeptikus a vállalkozás sikerét illetően. **Uri Regev** rabbi, az izraeli reformzsidó közösség vezetője azonban bizakodó az Intézet jövőjével kapcsolatban.

RÓNAI ÁDÁM ISTVÁN

Ros Hásáná: Idén a Sófárfúvás elmarad

Ebben az esztendőben csak az ünnep második napján hallhatjuk zsinagógáinkban a kos szarvából készült ősi hangszer, a sófár hangját. Mivel Ros Hásáná első napja szombatra esik, bölcseink rendelkezésének megfelelően ezen a napon a sófárfúvás elmarad. E rendelkezésnek oka az, hogy szombaton tilos magunkkal vinni tárgyakat az utcán, még egy zsebkendőt sem vihetünk a zsebünkben és ha kötelező lenne a sófár megszólaltatása e napon, bizony sokan fedleznének meg erről a tilalomról, és magukkal vinnék a sófárt. Megszólaltatása nagy szakértelmet kíván, így annak veszélye is fennáll, hogy a sófárfúvás e napra rendelt isteni parancsát teljesíteni kívánó hithű zsidó, néhány sikertelen próbálkozás után – megfedkezve a szombati tilalomról – kétségbeesetten fut majd segítségért – kezében a sófárral – olyasvalakihez, aki igazi értője e hangszernak.

Bölcseinknek ezen praktikus szempontokat figyelembevevő indoklásán kívül más, sokkal mélyebb okokat is tudunk, miért zárja ki a szombat szellemisége a sófár fúvásának előírását. Ehhez azonban már a sófár valódi szerepét kell vizsgálnunk:

A Tóra Ros Hásánáról szóló szavaiban találjuk: „a T'ruá napja legyen számotokra”.

A T'ruá szó kettős jelentésű: egyfelől kűrtharsogást, vagyis a sófár megfúását jelent, másfelől pedig megtörtséget jelent. Ez utóbbi jelentés tulajdonképpen a Ros Hásáná valódi üzenete: e napon fogalmazódik meg a Világ Teremtőjének az új évre szóló ítélete minden ember sorsáról. Ezért hát valóban megtörtség kell hogy elfogjon bennünket, amikor arra gondolunk, milyen vétke-

ket követtünk el az elmúlt évben, melyek aztán alapjaiban befolyásolják majd az ítéletet. És amikor belegondolunk abba, hogy minden tettünk, minden mozdulatunk eredete az az energia, amit a T-remtőtől kaptunk, és Ő most ezt számon kéri tőlünk – ugyancsak a megtörtség érzése kell hogy erőt vegyen rajtunk e napon: És aki valóban megtört szívvel áll az Ő-ökkévaló elé, bűneinek súlyát átérzve és megfogadva hogy helyrehozza vétkeit, nem sújt le rá a megérdemelt szigorú ítélet. Hi-

*Ám amikor az ember
a saját létezését töri meg,
vagy amikor megérti azt,
hogy csak porszem
a Világ Királyának végtelen
erejéhez képest, nem marad
belőle semmi, amire
az Ítélet vonatkozhatna.*

szen ítélet csak akkor végrehajtható, ha az elítélt létezik. Ám amikor az ember a saját létezését töri meg, vagy amikor megérti azt, hogy csak porszem a Világ Királyának végtelen erejéhez képest, nem marad belőle semmi, amire az ítélet vonatkozhatna. „A T'ruá napja legyen számotokra” – ha úgy tetszik egyfajta jótanács is: a megtörtség színté érzése, az I-henz való visszatérés e különösen erőteljes formája eredményezi azt, hogy az igazságos ítélet helyett az I-teni kegyelem végtelen szeretete sugározzon ránk.

A T'ruá szó kűrtharsogást is jelent, vagyis a sófár megfúását. A sófár szó

betűinek számértéke – hozzáadva a betűk számát a gematria szabályai szerint – kiadják a „Sivron lév” szavakat – melyek jelentése: összetört szív, vagyis a sófár eszköz abban, hogy e nap valóban a megtörtség napja legyen. Nemcsak a léleknek, hanem a testnek is ebbe az állapotba kell kerülnie, és a sófár – mint a fizikai világ része – elsősorban a testre, a fizikumra hat.

Így most már érthetjük, miért nincs szükség a sófárra szombaton. Hiszen a szombat a lélek ideje, amikor a lélek a legmagassabb szintekre jut el, és a test teljesen alárendelt szerepbe kerül. A Tórában szereplő felszólítás: „Őrizd meg a szombat napját, hogy megszenteld!” – a fizikai tevékenység korlátozására vonatkozik, nem szabad különféle munkákat végeznünk. A másik szombatra vonatkozó tórai felszólítás – „Emlékezz a Szombat napjára, hogy megszenteld!” – cselekedetre szólít fel, de ez a lélek, a gondolat cselekedete.

Minden szombatra vonatkozó tórai tilalom a fizikumnak szól és minden tevételes parancsolat a léleknek. Vagyis a fizikai megtörtség állapotát előidézni képes, a fizikai világból való eszközre – a sófárra – nincs szükség, mert szombaton a test a lélek alárendeltje.

A Misnában olvassuk: „Ros Hásáná ünnepe, ha szombatra esik: a Szentélyben fújják a sófárt, de az országban nem” – vagyis bölcseink a sófár fúvását tiltó rendelete – mint ahogy általában a rabbinikus tilalmak – nem terjed ki a Szentély területére. Hogy ennek okát jól megérthessük, látnunk kell, hogy minden I-teni előírás teljesítésénél a fizikai hatáson kívül van egy olyan szellemi hatás is, amely nem látható és nem érzékelhető, csak a szellemi világ magaslatain. A Szentély központja a szellemiségnek, hozzá képest minden más hely fizikai természetű. Márpedig e Szentélyen kívüli helyeken szombaton megszűnik az azt jellemző természetes fizikai állapot, amely teljes egészében a szellemiség alá rendelődik, vagyis az előzőekben már ismertetett okok miatt beláttuk, hogy nincs miért sófárt fújni e napon. De a Szentélyben, a szellemiség központjában nincs semmi változás, ott, a szellemiség magaslatain minden I-teni előírás teljesítésének szellemi hatása is jól érzékelhető. Ezért hát Ros Hásáná ünnepén, ha szombatra esik, a Szentélyben szól a sófár hangja, míg a mi világunkat a szombat szentsége emeli fel a T-remtőhöz való közelség szellemi magaslataira.

VISI TAMÁS

Jézus, a fodrász

*avagy ahogy egy szemtelen
diák olvassa
a „zsidó Jézus” könyveket*

David Flusser: *Jézus (Múlt és Jövő, Budapest – Jeruzsálem – New York, 1985, ford. Szénási Sándor)*

Joseph Klausner: *Jézus élete, tanítása és korának viszonyai a zsidó, görög és római források alapján (Logos, Budapest, 1993, ford. Halmi István és Kolben György) (reprint; eredeti kiadás: Káldor György, Budapest, 1946)*

Pinchas Lapide – Ulrich Luz: *A zsidó Jézus – zsidó tézisek, keresztény válaszok (Logos, Budapest, 1994, ford. Takács János)*

Vermes Géza: *A zsidó Jézus (Osiris, Budapest, 1995, ford. Hajnal Piroska)*

Ismertem egy nagyon idős hölgyet. Az öreg néni félig vak volt, jámi is nehezen tudott, de a fodrászhoz még elment, hiszen „nem mehet ki ilyen frizurával az utcára”. A fodrász, a frizura volt talán az utolsó dolog életében, amelyen keresztül női mivoltát, méltóságát és hiúságát megélte. Egy nő, amíg él, fodrászhoz jár.

Dóra nevű hölgyismerősöm például nemrég szép, hosszú haját, rövid, sportos frizurára cserélte. Ekkor azonban felettébb érdekes dolog történt. Dórához becsöngtetett egy fura alak, aki azt állította magáról, hogy *történész*, és az a dolga, hogy „rekonstruálja” Dóra eredeti hajviseletét. Azonnal észrevette, hogy Dóra nemrég megváltoztatta frizuráját, és sajnálkozni kezdett, hogy az eredeti hajkoronát a gonosz fodrászok „meghamisították”, „átdolgozták”, és nagyon nehéz lesz a „történeti igazságot” helyreállítani.

De mit értsünk az alatt: „Dóra eredeti frizurája”? Talán azt a három hajszá-

lat, amely a csecsemő kobakján található? A női frizura rendkívül bonyolult létező. Létrejöttében szerepet játszanak a természeti adottságok, a társadalmi és gazdasági helyzet (pénztárca), a korszellem, a divat, amit követni kíván, vagy amivel dacolni próbál a nő lélek. Ha megkíséreljük végiggondolni a bonyolult összefüggéseket, az „eredeti frizura” fogalma semmivé válik. A haj növekszik, a fodrász pedig saját tudása szerint megpróbálja rendbeszedni.

Az Újszövetséget, akárcsak az összes olyan szent szöveget, amelyet élő vallási hagyomány tart fenn, hasonlíthatjuk a női frizúrákhoz. A szövegnek értelme van, az olvasók mindig újraolvassák, és újraértelmezik – ez felel meg hasonlatunkban a haj növekedésének. Időnként fellépnek azok az emberek, vallási tekintélyek, akik szabályozni próbálják a szöveg értelmét, értelmezéseit. Ezért beleavatkoznak a spontán folyamatba: átírják, átjavítják a szöveget. Kommentárt írnak hozzá, vagy önálló értekezésben próbálják megmondani, hogyan kell, és hogyan nem szabad értelmezni a szent szöveget. Ők a fodrászok. Amíg egy vallás él, addig törvényszerű, hogy ez történjék. Igen ám, de eljön a pillanat, amikor megjelenik a történész, ez a fura figura, aki számonkéri a hagyomány őrein az „eredeti” jelenetést.

A „zsidó Jézussal” foglalkozó monográfiák két előfeltevésből indulnak ki:

(1) Az újszövetségi szövegek utólagos átdolgozásokon estek át; nem Jézus eredeti tanításait tartalmazzák.

(2) Az ókori zsidó források alapján rekonstruálható Jézus eredeti alakja és tanítása.

A két állítás igazsága korántsem nyilvánvaló. A keresztény teológusok az egyházatyák művei alapján értelmezik az Újszövetséget. A történész viszont azt mondja, hogy az egyházatyákban nem lehet megbízni, mert később éltek, nem ismerték az eredeti környezetet, és később keletkezett teológiai tételeket magyaráztak bele az evangéliumok szövegébe. Az egyházatyák helyett a rabbinikus irodalomból kell kiindulni. A Talmud a kulcs az evangéliumokhoz.

Csakhowy a Talmud szintén több száz évvel az „eredeti” történet után jött létre! A talmudi mesterek Órigenész és Augustinus kortársai. Persze mondhatjuk azt, hogy a Talmud sok régebbi hagyományt is megőrzött, de ennek a lehetőségét az egyházatyák esetében sem zárhatjuk ki. Vermes Géza és társai megmutatták, hogy az evangéliumokat nemcsak a keresztény teológia, hanem a rabbinikus zsidó hagyomány kontextusában is értelmezhetjük. Ez nagyon érdekes tény, de önmagában véve még nem jelenti azt, hogy az „eredeti” jelentéshez jutottunk el. Ahogy Jacob Neusner fogalmazta meg, nem a Talmud nyújt segítséget az Újszövetség világának rekonstruálásához, inkább az Újszövetség tanúskodik arról, hogy a későbbi rabbinikus hagyomány mely elemei léteztek már az első században.

A probléma végsősoron az, hogy mit is értsünk Jézus „eredeti” alakján és tanításán. Talán azt, ahogy az „eredeti” környezet értette őt? De Jézust másképp értette Péter és Pál, másképp Kajafás és másképp Pilátus. Máriát, Jézus édesanyját nem érdekelték a teológiai kérdések, ő csak azt látta, hogy szeretett fiát igen nagy veszély fenyegeti, és jobb lenne felpofozni, majd Názáretbe hazacipelni, még mielőtt valami nagy baj nem történik (vö. Márk 3,20-21 és 31-35). Talán nem volt igaza? Helytelen lenne ez az „értelmezés”?

Mondhatnánk, Jézus eredeti tanítása az, ahogy ő önmagát értette. Csakhowy a kimondott szó a beszélő és a hallgató közötti térben nyeri el a jelentését. Jézus önértelmezésének kérdése nem szigetelhető el attól, hogy mások hogyan értették őt. „Messiás”, „proféta”, „Isten fia” – csupa olyan címek, amelyek a názáreti mester korszaka előtt keletkeztek. Jézus úgynevezett személyiségét, az általa eljátszható szerepet a hagyomány őrizte meg. Ezt a helyze-

tet jól megvilágítja Jézus egyik mondanak: „Hasonlatos a mennyek országának minden írástudója a gazdához, aki éléstárából jót és újat hoz elő” (Máté 13, 52). Jézus, mint a példázat gazdája, nyilván régi és új dolgokat is alkotott. De mi az „eredeti” – a „rég” vagy az „új”?

Végősoron van értelme Jézus eredeti tanításairól és alakjáról beszélni, és azt is mondhatjuk, hogy a fenti két kijelentés igaz. Csak azt kell észben tartani, hogy Jézus „eredeti alakja” nem rekonstruálható úgy, ahogy egy mértani alakzat megszerkeszthető. Jézus maga is „fodrász” volt, olyan ember, aki vallási tekintélyként lépett fel, hogy a hagyományt kiigazítsa. Jézus készen találta a zsidó vallási hagyományt. Láta, hogy ez a hagyomány többféleképpen értelmezhető. Átvette a hagyományt és továbbadta. Példabeszédekének anyaga, képi világa, mondanivalója, a rabbinikus iratokban is megjelenik. Jézus a közös zsidó hagyományanyagból indult ki, és átdolgozta azt, nagyjából úgy, ahogy a fodrász jár el a hajkoronával. És egyáltalán nem biztos, hogy a frizura azt a hatást váltja ki, amire a fodrász számított.

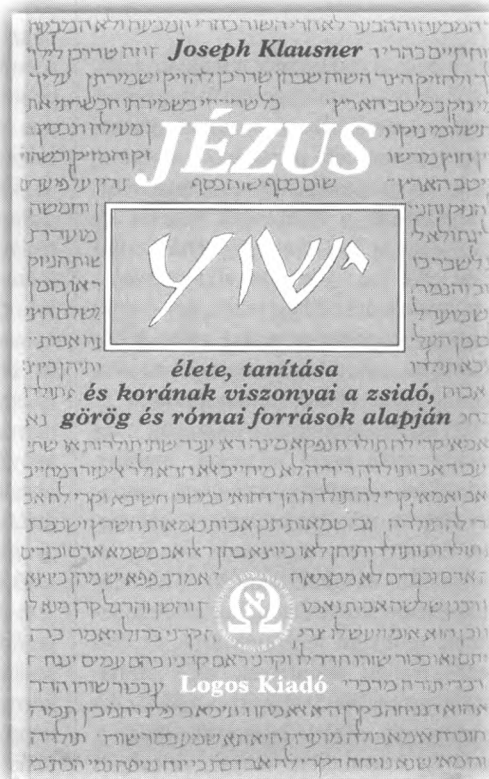
Jézus „eredeti” tanítását tehát ne úgy képzeljük el, mint egy statikus, mértani alakzatot, egy logikus és befejezett rendszert, hanem mint egy folyamatot, a fodrász tevékenységét, amint a hajszálakkal babrál. És az is természetes dolog, hogy a tanítványok folytatták a Mester munkáját, újra és újra átértelmezték. A talmudi bölcsek is ezt tették az általuk örökölt hagyományanyaggal. A kérdés pusztán az, hogy Jézus tevékenysége mennyiben befolyásolta magát a zsidó hagyományt? A helyesen értelmezett kutatás tárgya nem egy ember élete és tanításai, hanem a hagyomány átalakulásának története.

Az újszövetségi szövegek összevetethetők a rabbinikus iratokkal és egyéb zsidó dokumentumokkal (apokrifok, kumráni szövegek). Ezen a módon nyomunkövehetjük a hagyomány átalakulását, fejlődését Pál apostol és a klasszikus kereszténység felé egyrészt, a Talmud és a klasszikus judaizmus felé másrészt.

A kilencvenes években négy olyan könyv jelent meg Magyarországon, amely a „zsidó Jézussal” foglalkozik. Kétségtelen, hogy pozitív jelenséggel állunk szemben, hiszen az *ancient régime* idején nagyon kevés Jézus-könyv jelenhetett meg magyarul, és azok többsége alacsony színvonalú volt. A korábban megjelent munkák általában vagy ortodox marxista vagy ortodox keresztény szempontból íródtak. A valóban jelentős, magas színvonalú Jézus-monográfiákat – akármilyen ideológiai szempontból íródtak – nem for-

szik, hogy Jézus alakjának helyet, méghozzá tiszteletre méltó helyet biztosítson a modern zsidó köztudatban, műveltségben. (Ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy zsidó teológiai szempontból értékelik Jézust.) Ezért a szerzők arra törekcszenek, hogy kimutassák, Jézus jó zsidó volt, és „eredeti”, azaz a kereszténység által meg nem hamisított tanai nem mondanak ellent a zsidóságnak. Szerzőink mindegyike osztja azt az előföltevést, hogy későbbi betoldásnak, átdolgozásnak, hamisítás eredményének kell tekintenünk minden olyan evangéliumi szöveget, amely Jézust a zsidóság ellenlábasként mutatja be. Ez az elv módszertani princípiummá változott, amelynek segítségével el lehet különíteni a „hiteles” történeteket, mondasokat a „későbbi hamisítványoktól”. Más szóval szerzőink preconcepcióval közelítenek a történeti anyaghoz, és csak azt fogadják el hitelesnek, ami beleilleszkedik ebbe.

Mielőtt azonban pálcát törnénk emiatt felettük, nem árt elgondolkodni azon, milyen is a bölcsészettudományok természete. Illúzió volna azt gondolni, hogy bárki bármikor képes lenne preconcepciók nélkül megközelíteni az Újszövetséget. Az a kifejezés, hogy „tudomány”, „tudományos” már

ditották le magyarra (vagy nem kerültek kereskedelmi forgalomba). A magyar könyvkiadásnak tehát ezen a területen van mit pótolnia. A szóbanforgó négy könyv megjelenésével változatosabbá vált az olvasók által elérhető Jézus-könyvek köre. A magyar olvasó most már képet alkothat magának arról, hogyan lehet Jézus alakját a rabbinikus zsidó vallás kontextusában értelmezni, és milyen problémákkal kell szembenézni egy ilyen értelmezés során.

A „zsidó Jézus” könyvek nem ideológiamentesek. (Bár Vermes Géza könyvének alcíme, „Ahogy egy történész az evangéliumokat olvassa” ezt sugallja.) Az összes szerző arra törek-

DAVID FLUSSER

Jézus

Az ókori zsidó történelem és irodalom tükrében

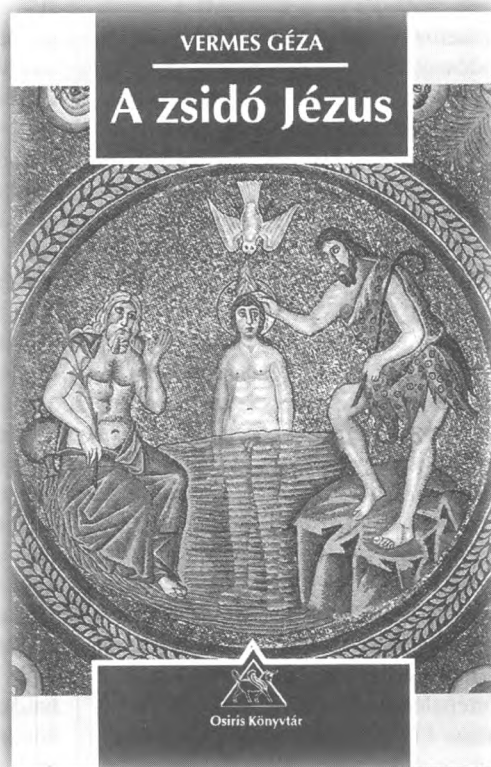

maga is egy összetett prekoncepció-halmaz elnevezése. Önmagában véve nem kell és nem is lehet elítélni Vermes Gézát és társait azért, mert a fent említett előfeltevésből indulnak ki. Sokkal fontosabb, hogy végiggondoljuk azt, mit is jelent ez a prekoncepció, és mennyiben tér el a keresztény Újszövetség-tudomány előfeltevéseitől.

A keresztény Újszövetség-kutatást sajátos pszichológiai vonások jellemzik. A jó keresztény tudós mindenekelőtt azt akarja bizonyítani olvasóközönségének, hogy ő valóban tudós. Olyan tudós, aki kíméletlen szigorúsággal bánik saját hitével, mindenben kételkedik, mindent hajlandó felforgatni, és mi sem áll tőle távolabb, mint hogy saját vallását védelmezze a Tudomány kritikájával szemben. Ugyanakkor a jó keresztény tudós titkon arra törekszik, hogy megmutassa, még a legszigorúbb kritika esetén is marad egy olyan végső menetsvár, ahol a vallás menedéket lelhet.

Továbbá a keresztény Újszövetség-kutató nem, vagy csak felületesen ismeri a rabbinikus irodalmat, mivel túl nagy fáradság lenne ebben az egzotikus kultúrában elmélyült ismereteket szerezni. Az ismeretek hiányát zseniálisabbnál zseniálisabb hipotézisekkel szokták pótolni. A keresztény kutató ezen a téren igen nagy szabadságot enged meg magának. Ennek eredményeként a keresztény Újszövetség-tudomány valóságos prekoncepció-rendszer fejlesztett ki, amelynek elemei alátámasztják, erősítik egymást.

A jó keresztény tudós nem habozik kétségbevonni azt, hogy például Máté evangéliumát vagy Pál leveleit Máté illetve Pál írta. A szent szövegek kíméletlen kritika alá kerülnek; különféle forrásokat fedezünk fel, lépten-nyomon átdolgozások, „meghamisítások” nyomaira bukkanunk. Ahhoz viszont foggal-körömmel ragaszkodik a keresztény tudós, hogy szövegeinket teológusok írták, teológiai gondolatok kifejezésére szolgálnak, és ezért teológiailag kell őket értelmezni. Minden más ebből következik. Ha eltérő teológiai fel fogásokat találunk egy szövegen belül, akkor eltérő szerzőket, forrásokat kell

*A könyv
végkövetkeztetései szerint
Jézus ízig-vérig
zsidó figura volt,
akit csakis a zsidó vallás
és kultúra alapján
érthetünk meg.*

...

*Úgy is fogalmazhatunk,
hogy Vermes
dekrisztianizálta
Jézust.*

feltételeznünk. A feladat nem más, mint a teológia történetének megírása. Meg kell, és meg lehet ímni a zsidóság teológiáját, és kimutatható, hogy ez magasabbrendű a „pogány” népek teológiájánál. A kereszténység teológiája azonban még a zsidókénál is magasabbrendű. Lehet, hogy Máté evangéliumának semmi köze Máté apostolhoz, sőt még az is lehet, hogy Jézushoz sincs semmi köze (Rudolf Bultmann), de az evangélium teológiája az valami nagyon szent és magasrendű dolog. A keresztény Biblia-tudományban a hiperkritika és a vallási dogmatizmus meglehetősen érdekes és meglehetősen abszurd szimbiózisát figyelhetjük meg. De amikor színrelépnek a kívülállók, például Vermes Géza, akkor a keresztény Újszövetség-tudomány prekoncepciói kártyavárként omlanak össze.

Véleményem szerint Vermes Géza első könyve, *A zsidó Jézus* (1973), a legfontosabb tudományos monográfia, amely Jézusról született. Nem azért, mert Vermes Géza elképzelései feltétlenül helyesek, hanem azért, mert provokatívak. Vermes Géza ebben a könyvében módszeresen lerombolja a keresztény Újszövetség-tudomány alapvető meggyőződéseit, beidegződéseit. Vermes nem hajlandó azzal a kérdéssel komolyan foglalkozni, hogy milyen forrásokból és milyen teológiai meggyőzések alapján jöttek létre az evangéliumok. Ezt Vermes lényegtelennek tartja. A keresztény Újszövetség-kutatók számára ez súlyos eretnekesség, hiszen az ő számukra a forráskritika talán a legfőbb terület, ahol tudományos képességeiket kibontakoztathatják. Vermes számára csak egy kérdés fontos: „mennyi történelem hámozható ki az evangéliumokból?”

Vermes elemzései során egymás után vágja el azokat a szálakat, amelyek a történeti Jézust a keresztény hit Krisztusával kötik össze. Kiderül, hogy azok a címek, amelyeket az Újszövetség Jézus megnevezésére használ (pl. Úr, Krisztus, Ember Fia, Isten Fia) tökéletesen értelmezhetőek a zsidó források alapján is. Sőt, ezen terminusok evangéliumi jelentése egybevág azzal, ahogy a zsidó forrásokban használják őket. Más szóval: Jézus címeinek nem tulajdoníthatunk speciálisan keresztény teológiai jelentést.

Az „Ember Fia” elnevezés esetében különösen fájdalmas ennek kimutatá-

sa, mert a keresztény teológusok számára ez volt az „utolsó mentsvár”. Sokan úgy gondolták, hogy még a legszigorúbb kritika sem vonhatja kétségbe azt, hogy ezt a címet tényleg Jézus adta önmagának; másrészt – a keresztény teológusok szerint – ez a messiási cím lényegében Jézus innovációja volt, amellyel saját küldetésének értelmét próbálta jelölni, és elhatárolni a zsidó messiás-elképzelésektől. Ezzel szemben Vermes kimutatta, hogy az „ember fia” kifejezés az Újszövetségben arameizmus, amelynek jelentése egyszerűen annyi, hogy „én”. Vagyis semmilyen speciális teológiai doktrína nem rendelhető hozzá. Ez az elképzelés különösen heves reakciót és kritikát váltott ki a keresztény teológusokból. A Vermes Gézát ért bírálatok érzelmileg teljesen érthetőek, hiszen nehéz lemondani az utolsó mentsvárról.

A könyv végkövetkeztetései szerint Jézus ízig-vérig zsidó figura volt, akit csakis a zsidó vallás és kultúra alapján érthetünk meg. A keresztény teológiai értelmezés (Jézus mint a Fiúisten megtestesülése) későbbi eredetű (legkorábban Pál apostol leveleiben mutatható ki); semmi köze Jézus „eredeti” tanításaihoz. Úgy is fogalmazhatunk, hogy Vermes dekrisztianizálta Jézust.

A zsidó Jézus végkövetkeztetéseivel szemben azt az ellenvetést szokták tenni, hogy Vermes könyve súlyos logikai hibán (*petitio principii*) alapszik. Vermes ugyanis csak azt fogadja el hiteltelnek az evangéliumokból, ami értelmezhető az első századi palesztinai (szűkebben galileai) zsidó világ alapján. E módszertani princípium következetes használata révén jut el arra a végkövetkeztetésre, hogy Jézus ízig-

vérig zsidó figura volt. Vagyis a végkövetkeztetés már eleve adott volt a módszertani előföltevésben; Vermes „becsempészte” a konklúziót a premisszáik közé.

Kétségtelen, hogy ez a megállapítás igaz. Ennek ellenére Vermes Géza eredményei védhetőek. Mint már említettük, a bölcsészettudományokban elkerülhetetlen a preconcepciók használata. Vegyük például Rudolf Bultmann preconcepcióját, amely szerint csak az fogadható el Jézus hiteles tanításának, ami sem a zsidó sem a keresztény hagyományba nem illeszkedik bele. Ezen módszertani princípium mögött az a meggyőződés áll, hogy Jézus történelmi körülményekből. Ezzel szemben Vermes abból indul ki, hogy Jézus történelmi személy volt, akit a saját korszakából és környezetéből kell megértenünk. Fontos látni, hogy a történelemtudomány hasonlóan jár el Julius Caesar vagy Napoleon alakjának kutatása során is. Miért ne próbálhatnánk meg ilyen vizsgálatot a Názáreti Jézus esetében is? Bultmann preconcepciója megengedhető egy teológus, de nem egy történész számára. És most figyeljünk Vermes könyvének alcímére: „Ahogy egy történész olvassa az evangéliumokat”.

David Flusser könyve (1968) kevésbé provokatív, olvasása kevesebb izgalommal jár, ugyanakkor kiegyensúlyozottabban képett kapunk Jézusról. Flusser baloldali, humanista gondolkodónak ábrázolja Jézust, aki szembefordul korának embertelen viszonyaival. A szerző jelentős mértékben támaszkodik a zsidó forrásokra.

Pinchas Lapide és Ulrich Luz könyve

(1979) bátor és tisztességes kísérlet arra, hogy teológiailag értelmezzék a Jézus viszonyát a zsidósághoz és a kereszténységhez. A könyv zsidó szerzője három tézist igazol: Jézus nem tartotta magát népe messiásának, Izrael nem utasította el Jézust, és Jézus nem vette el népét. A könyv keresztény szerzője, Ulrich Luz, szembenéz azzal a kérdéssel, hogy mi következik a keresztény teológia számára a fenti három tézisből. A két szerző a zsidó-keresztény párbeszéd lehetőségeit kutatja.

Joseph Klausner klasszikus monográfiája 1922-ben jelent meg először. Természetesen azóta rengeteg új eredmény született (ne felejtjük el, hogy a holt-tengeri tekercsek megtalálása előtt íródott a könyv), ennek ellenére nem lehet elavult munkának nevezni. Klausner kitűnően elemzi a klasszikus forrásokat. Felteszi azt a kérdést is, amit Vermes Géza elmulaszt feltenni: ha Jézus ízig-vérig zsidó figura volt, akkor hogyan jöhetett létre követőiből a zsidóságtól oly különböző világvallás? Klausnernek bizonyára igaza van abban, hogy túl egyszerűen járunk el akkor, ha – Vermes Gézához hasonlóan – szegény Pál apostolra „kenjük” a kereszténység kitalálását. A történeti Jézus és a hit Krisztusa közti kapcsolatot – bámmennyire furcsa – nemcsak a teológusnak, hanem a történésznek is meg kell találnia. Akármennyire is meg vagyunk győződve arról, hogy Jézus működése zsidó környezete alapján tökéletesen értelmezhető, nem takaríthatjuk meg magunknak azt a kérdést: miért pont a Názáreti Jézus, és nem valamelyik másik kivégzett messiás-jelölt mozgalmából alakult ki ez a csodálatos világvallás?

Belcanto Étterem

az Operaház mellett

Neves művészek, éneklő pincérek várják minden este kedves vendégeiket nemzetközi konyhával, kulturált környezetben.

Minden nap 12-15 óráig svédasztalos ebéd a Belcanto-ban.

Cím: 1061 Bp. Dalszínház u. 8.
Asztalfoglalás: 269-2747

A festői Dunakanyar legszebb fekvésű privát szállodája, a Silvanus 48 km-re budapesttől, a történelmi múltú Visegrádon található. A szálloda a 352 m magas Fekete-hegyen épült, Mátyás király Fellegvárának romjai mellett. Csodálatos kilátás nyílik a Dunakanyarra és a Pilis-hegységre. A hotel a már meglévő magas színvonalú szolgáltatásait Piano Bárral, uszodával, tepidáriummal, squash- és tenispályával bővíti 1999-ben, nyitás októberben. Minden vasárnap svédasztalos büfébédünkkal várjuk Önöket a királyok hegyén. Vadételeinket valamint magyaros ételkülönlegességeink széles választékát kínáljuk kedves vendégeinknek. Minden második vasárnap a büfébéd ideje alatt a Hot Jazz Band játszik. Asztalfoglalás és további információk a szálloda szolgáltatásairól az alábbi telefonszámokon kérhetők:

Tel./Fax: (36) 26/398-311 e-mail: hotelsilvanus@mail.mata.vu.hu
Sales tel.: (36) 26/597-512 2025 Visegrád Pf. 24.
Sales fax: (36) 26/597-516 Várjuk kedves vendégeinket!

ETGAR KERET

A cipő

Holocaust napon tanámőnk, Sára elvitt bennünket az 57-es busszal a Volhinia Zsidóházba, és én rettentő fontosnak éreztem magam. Az osztályban rajtam, unokatestvérem és még egy srácra, Druckmanon kívül mindenki iraki, és csak az én nagypapám halt meg a Holocaustban. Volhinia Zsidóház nagyon szép volt és díszes, minden egy milliomos fekete márványából készült. Volt ott egy csomó fekete-fehér kép, meg listák emberekről, országokról, és halottakról. Párban el sétáltunk a képek előtt, és a tanámő azt mondta, hogy nem szabad hozzányúlni semmihez. De én hozzányúltam egy kartonpapírból készült képhez, amin egy sápadt, sovány ember állt, kezében szendviccsel. A könnyek úgy futottak végig az arcán, mint a fehér csíkok az úttest közepén, és a párom, Orit Salem azt mondta, hogy megmondja a tanámőnek, hogy hozzáértem a képhez, és én mondtam neki, hogy mondja meg, akinek csak akarja, akár az igazgatónak, nem érdekel. A nagypapám az, és ahhoz nyúlok hozzá, amihez akarok.

A képek után egy nagy terembe vittek bennünket, és levetítettek egy filmet, amiben a kisgyerekeket berakták egy teherautóba, és aztán gázzal megfojtották őket. Ezután egy sovány öregember felment az emelvényre, és elmondta, hogy a nációk milyen gazemberek és gyilkosok, és hogy ő bosszút állt rajtuk, sőt saját kezűleg meg is fojtott egy katonát, amíg csak meg nem halt. Jerby, aki mellettem ült, azt mondta, hogy az öreg hazudik, mert ahogy kinéz, biztos, hogy a világon semmilyen katonát sem tudna megverni. De én az öregember szemébe néztem, és hittem neki. Annyi düh látszott tekintetében, hogy a legkeményebb örült huligán kismiska volt hozzá képest.

A végén, amikor befejezte annak elmesélését, hogy mit csinált a Holocaust alatt, azt mondta, hogy amit épp most hallottunk, nemcsak a múlt miatt fontos, hanem amiatt is, ami most történik, mert a németek még most is élnek, és még mindig van országuk. Azt mondta,

hogy sosem fog nekik megbocsátani, és reméli, mi sem, és hogy sosem megyünk el az országukba, mert, amikor ő a szüleiével ötven évvel ezelőtt Németországba ment, minden szépek tűnt, de pokol lett belőle. Az embereknek gyakran rossz a memóriájuk, főleg, ha rossz dolgokról van szó. Az emberek szívesebben felejtene. De ti nem fogtok felejtetni. Akárhányszor csak megláttok egy németet, emlékezni fogtok arra, amit mondtam nektek. És akárhányszor csak megláttok valamilyen német árut, lehet az akár televízió is, mert a legtöbb televíziógyár német, vagy bámi más, sose felejtsetek el, hogy az elegáns csomagolás alatt halott zsidók csontjaiból és bőréből és húsából készített alkatrészek és csövek vannak.

Az embereknek gyakran rossz a memóriájuk, főleg, ha rossz dolgokról van szó. Az emberek szívesebben felejtene. De ti nem fogtok felejtetni. Akárhányszor csak megláttok egy németet, emlékezni fogtok arra, amit mondtam nektek.

Kifelé menet Jerby megint azt mondta, hogy ha az öregember valakit is megfojtott életében, akkor ő hastáncos, én meg arra gondoltam, hogy milyen jó, hogy a mi tévénk Amcor márkájú. Ki akar bajt magának?

Két héttel később a szüleim hazajöttek külföldről, és hoztak nekem egy pár edzőcipőt. Bátyám megmondta anyunak, hogy azt szeretnék, és ő megvette a legjobb fajtát. Mosolygott, amikor átadta az ajándékot. Biztos volt benne, nem tudom, mi van a dobozban. De én rögtön felismertem az Adidas logót a zacskón. Kivettem dobozt, és megköszöntem. A doboz szögletes volt, mint egy koporsó, benne a pár fehér cipő, három kék csíkkal és „Adidas” felirattal. „Próbáljuk fel!” – mondta anyu, és kihúztam a csomagolópapírt. „Lássuk, jó-e”. Közben végig mosolygott, fogalma sem volt, hogy mi történik. „Ugye tudod, hogy Németországból való?” – kérdeztem tőle, miközben erősen megszorítottam a kezét. „Persze, hogy tudom” – mo-

solygott – „Adidas, a legjobb márka a világon.” „Nagypapa is Németországból származott” – próbáltam célozgatni. „Nagypapa Lengyelországból jött” – javított ki anyu. Egy pillanatra elszomorodott, de aztán ez elmúlt. Föladta az egyik cipőt a lábamra, és elkezdte befűzni. Én nem szóltam egy szót sem. Beláttam, hogy nincs mit tenni. Anyunak göze sincs a dolgokról. Sosem volt a Volhinia Zsidóházban. Senki sem magyarázta el neki. Neki a cipő csak cipő volt, Németország pedig Lengyelország. Hagytam, hogy feladja rám a cipőt, és befogtam a számat. Nem volt értelme elmesélni neki, és még inkább elszomorítani.

Miután újra megköszöntem az ajándékot, és megpuszítottam anyut, szóltam, hogy kimegyek játszani. „Vigyázz!” – mondta apu nevetve a fotelben ülve a nappaliból. „Ne koptatsz el a talpát egy nap alatt!” Újra a lábamra levő világos bőrcipőre pillantottam. Ránéztem, és minden eszembe jutott, amire az öreg fojtogatós ember azt mondta, hogy nem szabad elfelejtünk. Megérintettem a kék Adidas csíkokat, és kartonpapír nagypapámra gondoltam. „Kényelmes?” – kérdezte anyu. „Persze, hogy kényelmes” – válaszolt helyettem a bátyám. „Ez nem valami itteni vacak. Ilyet hord Kreuff is.”

Lassan lábujjhegyen járva, hogy a lehető legkisebb súlyt helyezzek a cipőre, az ajtóhoz mentem. Ilyen óvatosan elcsúsztam a Monkey Parkig. A brokovi srácok három csapatot alkottak: Hollandia, Argentína és Brazília. A holland csapatba kellett még egy játékos, így hagyták, hogy beálljak, bár különben sosem engedik, hogy nem borokovi fiúk is játsszanak.

A játék elején még emlékeztem rá, hogy nem szabad a cipő orrával rugnom, nehogy megsértsem nagypapát, de egy idő után elfelejtettem. Épp ahogy a Volhinia Zsidóházbéli öregember mondta, az emberek felejtene. Rúgtam egy döntő kapás gólt is. Csak a meccs után jutott eszembe, és akkor megnéztem a cipőmet. Hirtelen borzasztó kényelmes lett, rugalmassabb, mint ahogy a dobozban kinézett. „Jó kis kapáslövés, mi?” – emlékeztettem nagypapát hazafelé menet, „a kapus azt sem tudta, mi találta el”. Nagypapa nem szólt egy szót sem, de a lépésből ítélve, ő is elégedett volt.

Dányi Dániel 1980-ban született, idén érettségizett a Lau-der Javne Zsidó Községi Iskolában, de ha mindezt nem mondta volna el kissé megilletődve és mutató hangon a telefonba, amikor felhívtuk, hogy egy volt tanára által szerkesztőségünkhöz eljuttatott verseinek közléséhez engedélyt kérjük, akkor is érettnak gondoltuk volna – legalábbis kiválasztott írásai alapján.

Amikor egy pályakezdő költőt „útnak indít”, a szerkesztő büszkeségébe némi melankólia is vegyül. Az igazi művészsors sohasem könnyű, mégha kívülről olykor irigylésreméltó is. Jósolni nem lehet, bizakodni igen, reménykedni mindenképpen.

Dányi Dániel költő, 19 éves. Ez első publikációja. Olvassák figyelemmel, fogadják szeretettel.

*Este álmosan kavarg
tavaszig érett esőt halk
csattogás levelek nem áznak
benn teáznak altató
hideg szobában idd meg ezt
húzos bor vörös fehér
ravasz fanyar-savany buké
csorba fényű csepp pohárban
most kavard a tél elől
gyöngyöző italba dőlj.*

*egy folyóparton
zuhatag morog
morajló zúgó
növények pára
lép nedves homok
idilli dolog*

*ketten vagy többen
„én” meg még „mások”
érezni éget
nap szépet kéket
süt képet látok
drága barátok*

*ott lenni együtt
stb. hagyjuk
lényeges folyó
jó nem alatta
hidegen nagy lyuk
hogyan körbeadjuk*

*mégegyszer témát
feldob a labda
pattan elgurul
elkalandoztunk*

Dányi Dániel

versei

Nyárváró

*Megédesült arany szépség
napsütötte néz negédes
égre mint a mélybe még
leért gyökér merev hegyére.
Ráfagy ott a tél.*

*Körbeálltunk szép időket
öntöző esők fölött
mögöttünk sötét körök
tükröm görbe függeléke.
Állni szép körök fölött.*

Néha-néha

*Poézis, rengő fehér mellek,
ringó, fonnyadt szép szerelmek
emlékszel nyarak narancsszagára
villamosok távolodó zajára
elmegy, tudtad. Fagyjon az időbe!
Hátat bizsergető előre törtető
erő, emlék-szellő kalapácsa
taglóz le, pofára, sárba.*

*Mosolyra sár tapad, narancsra héja
szemembe tükör köp néha-néha.*

Plüssün gyászdala

*ő csak úgy létezek
de nem hagyják emberek
jaj de kár
kertekben füvekkel
bíbelődve reggel
párbeszéd
nélküle beszédes pillantás érzékletes példaként
lány akit mindig elképzelek keresném szeretném*

*nincs is ő, nincs idő
álmokat szőnek ott
jaj de szép
a pókok egy sarokban
úgy látszik akármit
elhiszünk
szöttek szösszenet öregkertész talán máségyéb még
kéredez szétrepedt szappanbuborékon belül vég-*

*ül megáll dől halál
bú virág túlvilág
jaj de jó
sablonos emberek
bennetek eltemet
hát igen
így megy ez fűzöm hozzá művészkedve mintegy futólag
néha rá gondolok igen bár igaz már utólag*

KOZMA GYÖRGY

Hűtlen zsidók az avantgárdban: Hajas, Bódy, Erdély

Szinte ma is felfoghatatlan, hogy egyikük sincs ma már velünk. Se Hajas (Biki), se Bódy, se Erdély. Pedig a hetvenes évek második felében ők voltak valószínűleg a legnagyobb hatású alkotók a betiltott budapesti avantgárd köreiben. Húsz éve már...

Amikor tizenkilenc évesen hazaszédelegtem (az epilepsiám miatt) a párizsi disszidálásból, egyszerűen megismerkedhettem egy csomó furcsa emberrel – az volt a közös bennük, hogy „tilosak” voltak különböző módokon ők is. Hajas Tibor – a Ne mondj le semmiről! **Mezei**-féle antológia egyik szerzője – talán az egyetlen rendszeres munkahellyel rendelkező fiatalember volt ebben a körben, ugyanis korábban börtönben ült, mégpedig a belvárosi huligánokkal, akik horogkeresztet festettek a kirakatokra. Csak a tárgyalás során merete neki megmondani a mamája, hogy ő is zsidó... Amikor én megismertem, **Borroughs** volt a kedvenc olvasmánya, cáfolhatatlan tekintély volt a társaságban, **Haraszti és Szent-jóby** voltak a barátai. Megtúrta a szintén cáfolhatatlan stílusú **Molnár Gergelyt** (közös bálványuk **David Bowie** volt) és **Najmányi Lacit** – s részben épp e barátok – és fő fiatal tanítványbarátja, Vető Jánoska – miatt megtúrta, hogy én és **Xantus** és még pár tizenhuszonéves is látogassa. Mindenesetre, amikor a nagybátyám, **Kecskeméti Pali** bácsi (aki Freud lapjába írt anno, **Bartók** barátja és **Kissinger** beosztottja volt az ötvenes években és soká nem jöhetett haza) meglátogatott miniket, akkor Biki is ott volt nálunk, pedig még nem is ismertük egymást – mindegy érdekelte, hogyne érdekelte volna

egy Casablancán át elmenekült nagy túlélő... Ez volt a kedvenc szava: „túlélő”.

Emlékszem, milyen ellentmondást nem tűrő hangon adta az utasításokat **Udo Kiernek** (**Warhol** és **Fassbinder** sztárjának, aki Bódy miatt jött Pestre, s akivel melleleg Xantusnál és Hámos Gusztinál is együtt dolgoztam később, s akit ma Madonna klipjében láthatunk, egy balázsbelás video-kísérletben).

A zsidóságról (vagy a provokatív „faszizmusáról”) soha nem beszéltünk.

’80-ban volt a halálos kimenetelű autóbalesete.

Bódy Gábor eleinte nem tartozott az avantgárd belső körébe, hisz egyetemet végzett és főiskolát, gyanús pártösszeköttetései voltak – meglehetősen kompromisszumkészségről tett tanúságot. De amikor a főiskola elutasította a később külföldi díjnyertes filmjét, az Amerikai anizxot, fokozatosan közel került a periféria mestereihez. Nekem például ő volt az első, aki elintézte, hogy leközölje a *Filmvilág* egy (róla szóló) cikkemet... Aztán szerepeltetett egy – azóta sem kész- filmjében, a „Kozmikus szemek”-ben, részben talán, mert látta, hogy milyen jóba lettünk Udo-val. A német színész bérelt lakásában volt az is, hogy kifejtette nekem, a filmgyártásban „minden a ti kezetekben van!” Meglepett, hogy egy ilyen okos, kifinomult ember ilyen nyilvánvaló antiszemita előítéletnek bedől. (Azt tudnia kellett, hogy az én kezemben aztán végképp semmi sincsen...) Annál is inkább furcsa mindez, mivel a mamája zsidó volt, tehát ő is annak számított. Ezt meg is mondtam persze neki. (Csak később olvastam a szakirodalomban a

Gyakran elgondolkozom rajta, milyen furcsa, hogy a pesti avantgárd három nagy halottja, Biki, Bódy és Erdély, noha elvben zsidóknak tekinthetők, valahogy mégsem igazán azok, hisz valamilyen szinten elfordultak e bagyománytól (Erdély csak vallási szinten nem fogadta el a zsidó tant, életük egy-egy szakaszában Hajas és Bódy Gábor egész az antiszemitizmusig jutottak polgárpukkasztó indulataikban). Csakúgy, mint a korban szinte mindenki a kelet-európai diaszpórában. „Igen, hűtlen nemzedék” voltunk.

zsidó öngyűlöletről és antiszemitizmusról, vagy a baloldali, anticionista antiszemitizmusról.) De Bódy az anyjával (ki tudja, miért) nem beszélt évekig. Állítólag az öngyilkossága előtti napon meglátogatta, de a mama amúgy nagyon kedves asszony – nem volt otthon. Ez '86-ban történt, alig akartam elhinni, hogy Gábor öngyilkos lett, hisz én csak a sikeres Bódy-t ismertem, aki előkelő bárókba invitálta Berlinben pesti művészbarátait (ott tanított a Filmakadémián), video-fesztiválokat szervez és a *Psyché*-je valóságos „kultuszfilm”. Persze, eszembe jut a másik Gábor, aki már alig érthetően ejti a szavakat a sok ital hatására – hagyjuk ezt. Sosem fogom megérteni.

Erdély Miklóst először nem mint nagy művészt ismertem meg, hanem csak mint a barátaim barátját – **Ascherék** (és **Pauerék**) laktak nála, **Xantusék** meg a közelében, gyakran voltunk együtt: odaülhettem az asztalához a Gyergyó presszóban vagy a Budapest presszójában, nem beszélve az F.M.K. – Fiatal Művészek Klubja – asztalairól, ahol korábban Biki, vagy Bódy volt az éjszaka császára – hallgathattam csipős megjegyzéseit, ironikusan szereteteli dörmögését. Meglepett, amikor szerepet ajánlott a tisztaeszlezi perről készülő filmjében **Rajk Laci** és **Vikár Zoli** mellett. Azóta is csodálkozom, hogy sose beszéltük meg a film témáját, ami

Erdély Miklós

a kor egyik nagy tabuja volt – persze minden józan ember számára evidens volt, hogy a vérvád gonosz abszurdum, s **Eötvös** könyvét is ismertem. De beszélni nem beszéltünk róla – esetleg ezzel fejeztük ki, mennyire evidencia, hogy a vérvád humbug. Erdély fekete szakállával, magas homlokával, csillogó intellektusával (emlékszem a kreativitás-fejlesztő tanfolyamaira és más, fizikai ismereteket is népszerűsítő előadásaira, ahol megismerhettem az utánam jövő generáció azóta híres művészeit is, pl. **Enyedi Ildikót**, **Sugár Jánost**, **Klöpfler Tibort**) archetipikus zsidó mester volt, s ezt vállalta is. Mégse lehetett e témáról sokat beszélni, akkoriban senkit sem foglalkoztatott igazán mindez – ráadásul ő eretnek zsidónak számított volna, hisz apjával egyetemben valami módon Jézust tekintették messiásnak. Amikor haldoklott – azt hiszem '88-ban – (már hullott a haja és fájdalmai voltak), meglátogattam, s elmondtam, hogy találtam egy családfát otthon, ami épp a messiási családdal függ össze, nehézkesen a falnak fordult és azt mondta. Akkor neked minden meg van oldva...”

Nem tudom, hogy értette.

Gyakran elgondolkozom rajta, mi-

lyen furcsa, hogy a pesti avangárd három nagy halottja, Biki, Bódy és Erdély, noha elvben zsidóknak tekinthetők, valahogy mégsem igazán azok, hisz valamilyen szinten elfordultak e hagyománytól (Erdély csak vallási szinten nem fogadta el a zsidó tant, életük egy-egy szakaszában Hajas és Bódy Gábor egész az antiszemitizmusig jutottak polgárpukkasztó indulataikban). Csakúgy, mint a korban szinte mindenki a kelet-európai diaszpórában. „Igen hűtlen nemzedék” voltunk.

Ugyanakkor makacs ragaszkodásuk egyéni igazságukhoz olyan jellemvonás mindhármanuknál, ami miatt szerencsésnek tartom magam, hogy találkozhatam velük – ez ugyanis a leírt tanoknál is fontosabb, ha az ember mégiscsak vállalni akarja a „zsidóságot”, magyarul a „lét visszhangzását”.

U.i.: Sokat tanultam tőlük. Bikitől azt, hogy „minden más”, Bódytól azt, hogy „mindent el lehet intézni”, Miklóstól nem is tudom, mi mindent... Néha elgondolom, vajon velük beszélgetnék-e ma a „Léteztetőről”, a Csinálóról... és Visszhangzóiról, a zsidókról – s vajon potenciálisan „antiszemita”, gyűlölő gyűlölő lehetek-e magam is, „új” eretnek (?) „szóértelmezéseimmel”? (Hisz felteendő a kérdés, a zsidó szó lefordítása nem tagadása is egyben a...visszhangzók tanításának?) Nem beszélve a kor fő művészeti ágáról, a performance-ról, amely „jel” (Bódy kedvenc szemiológiai dumájával) – ahogy a Biblia mondja: „Legyen neked jelül, emlékeztetőül!” Vagy csak azt kapnám Bikitől, hogy „ha összeomlott a világod, építs egy másikat!”. Miklós azt dörmögné:

„Te tudsz valamit a semmiről, amit rajtad kívül senki...”. Gábor pedig esetleg felmentene további művei megtekintése alól (ahogy nagylelkűen elengedte nekem az utolsó penzumokat...)

Jelentős gondolkodók voltak. De akkoriban kevés átlagos zsidót ismertem intelligens, tájékozott, szeretetteljes viszonyulással (mint az anyám vagy **Konrád Gyuri**) – divat volt a hisztérikus akamok „gondolkodás”, az érzelmek tébolyító önkénye vezetett sokakat, kicsiket, nagyokat, mindannyiunkat. Igenis, húsz év az nagy idő, akár korszakokról, akár barátságokról van szó – a feszültségteli mai „békeidők”ben különösen sokat számít a kor... Korlátaik a koré, mellyel együtt távoztak el. Történelem előtti kor volt...

Concerto Ebraico

Nemrég jelentette meg a Hungaroton Classic cég **Láng György** szerzői lemezét, amely négy, hegedűre és zongorára írt karakterdarabot tartalmaz, valamint egy nagyszabású szimfonikus művet, a *Concerto Ebraico* címet viselő hegedűversenyt.

Láng György érdekes, sokoldalú ember volt, aki szerencsétlen korba, szerencsétlen helyre és még szerencsétlenebb identitással született. 1908 és '76 között – amikor élt – Magyarország nem volt a legideálisabb hely az érvényesülésre egy zsidó művész számára. Láng György zeneileg jó iskolában nevelkedett: **Kodály Zoltán** növendékeként végzett a Zeneművészeti Főiskola zeneszerzés tanszakán. Utána

sok mindennel próbálkozott, volt zenekritikus, írt színpadi kísérőzenéket, sőt operett-szövegkönyvet is. 1940-ben jelent meg **Johann Sebastian Bach** pályafutásáról szóló regényes életrajza: *A Tamástemplom kamagya*. A könyv nagy sikert aratott, több kiadást ért meg, és Láng György neve főleg ennek révén vált ismertté. Miután Magyarország is belépett a második világháborúba, ő is végigjárta a szenvedések útját, mint annyi más zsidó kortársa: munkaszolgálatosként a keleti frontra, majd Mauthausenba vitték. Sikertől túlélte a megpróbáltatásokat, de sorsának alakulása a háború után sem lett sikertörténet. Nappal tisztviselőként dolgozott, este és éjjel komponált, írta színdarabjait, **Beethoven**, **Haydn**, **Botticelli**-életregényeit. Meg kell vallani: 1976-ban bekövetkezett haláláig a magyar zenei életben nem tartották számon zeneszerzőként.

A lemezen szereplő *Concerto Ebraico* több szempontból is érdekes mű. Elsősorban zsidó vonatkozásai miatt. Hallgatván a darabot, az emberben felvetődik a kérdés: van-e egyáltalán a más népekétől karakterisztikusan különböző zsidó zene? Az antik Zsidó Állam idejéből nem maradtak ránk írásban rögzített melódiák. **Szabolcsi Bence** professzor szerint a katolikus liturgia gregorián dal-

lamai őrizték meg leginkább a bibliai kor ősi zsidó muzsikáját. A Jerzsálemi Szentély pusztulása, a szétszórás után a különböző helyekre került zsidó népcsoportok zenéje más-más irányba fejlődött. A Földközi-tenger vidékén élő, Spanyolországból elűzött szefárdokra elsősorban az arab zene hatott, a kelet-európai askenázkokra pedig főleg az orosz. A XVIII. században új szintet hozott a chaszidizmus elterjedése a kelet-európai régiókban. A XIX.-ben pedig már különbség mutatkozott az ortodoxok és a neológok templomi zenéje között is, az utóbbiak liturgiája nyugat-európai hatásokat fogadott magába. Nagyobb zsinagógákban a kórus orgonakiséréttel olyan dűr-jellegű

zenét is énekel, amit nehezen lehet specifikus zsidó muzsikának nevezni. Én a klezmer zenében is állandóan érzem az orosz, illetve az orosz-cigány hatást. Nos, Láng György hegedűversenyében az askenáz hagyomány két rétegéből merít, a templomi énekekből és a kelet-európai táncos jellegű zsidó népzeneből, amely az utóbbi évtizedekben klezmer néven lett igen népszerű.

A zsidó hegedűverseny ötlete még a háború alatt merült fel a zeneszerzőben, de a megkomponálására csak a felszabadulás után kerülhetett sor. A mű stílusa pedig – függetlenül annak zsidó zenei anyagától – nem felel meg annak a korának, amelyben keletkezett. Gondoljuk csak el, **Stravinsky**, **Schönberg**, **Bartók**, **Berg** már évtizedekkel előbb

mennyivel moderebb zenét írt! Láng körülbelül negyven éves volt, amikor ez a későromantikus darab, élete főműve keletkezett. Tehát itt nem arról volt szó, hogy egy öreg mester következetesen hű maradt ahhoz a stílushoz, amelyben egész életében komponált, hanem arról, hogy ő – kortársai ellenében – ezt az irányzatot választotta, önként kizárva magát a kor zenéjének fő áramlatából. A hegedűverseny is magán viseli a nyoma: it annak, hogy olyan zeneszerzőtől származik, aki nem rendszeresen foglalkozott alkotó munkával. A romantikus alapstílusba időnként bekerülnek moderebb harmonizálási és hangszerelési effektusok is, de ezek sokszor sután, nem szervesen illeszkednek be a mű zenei szövetébe. Több mint háromnegyed órás időtartamával kissé túlméretezettnek is tartom az egész kompozíciót. Azt sem érzem indokoltnak, hogy ennek – a versenyműveknél szokásos három helyett – négy tétele van, annál is inkább, mert a pluszként bekerült harmadik tételnek nincs játékos, scherzo-jellege, sőt, hangvételében nagyon hasonlít a táncos karakterű negyedik tételre. Nekem legjobban a mű második tétele tetszett, a benne megszólaló invenciózus, szélesívívű érzelmes melódia valóban megragadja a hallgatót. Láng György versenyművének egyik legnagyobb erőnye, hogy a szólóhegedű számára igen hálás játszánivalót kínál. A felvételtől kiderül: a zeneszerző jól ismeri a hangszert, tudja, milyen fekvésben szól jól, és képes olyan szólamot ími az előadó számára, hogy az megcsillogtathassa virtuozitását is. A lemezen szereplő további négy, zongorakiséretes karakterdarab ugyan csak a komponista hegedű iránti vonzódását bizonyítja. A Faun halála, az Őszi dal, a tücsök szerelmi dala és a Kecses virág Láng fiatalabb éveiből való, és **Wi- eniawski**, **Sarasate** és **Kreisler** hasonló jellegű műveinek példáját követi.

Az előadók közül elsősorban **Rásonyi Leilát** kell kiemelni. A jeles hegedűművésznőnek – aki maga nem zsidó – nagy érdemei vannak zsidó zeneművek interpretálásában és népszerűsítésében. A hegedűversenyt is mély átéléssel, temperamentumosan, szép hangon és biztos technikával adta elő. A Magyar Rádió és Televízió Szimfonikus Zenekarának élén **Ury Mayer** erős kézzel irányította az együttest. A karakterdarabokban a szólistát **Mayer Erika** érzékeny alkalmazkodással kísérte.

Kertész Iván

Városi Népdal

Jó tudni, hogy vannak még költők: Röhrig Géza verseit olvasva jutott ez eszembe, de nem többes számban, mert egy alanyi költő kötetét szubjektíven is lehet olvasni. Persze ez a népdal miatt van így, ami a versekben már városi élménnyé formálódott éppen annyira objektíven, mint a táj.

Például a prolog népies fordulatai során megjelenik egy tudományos kifejezés, „ökológia” a „kézben oltott rózsá” – ra rímelve, és ez már klasszikus zenébe oltott folklór, Bartók után szabadon. Így jutunk el a csodaszarvastól Baudelaire verstanáig, ahogy a Le Balcon rímei csengenek vissza az eskü c. versben, ahol minden versszak első sora azonos az utolsóval. További érdekes nyelvi sajátosság a gyermekies kifejezőmód, pl. a szavak-ban, „nem tok mit csinálni”, vagy az előbb említett eskü-ben „Nem tom ki volt mégis úgy fáj”. Ezek a spontán megoldások szokatlanságukkal lepik meg az olvasót, de nem csak itt, hanem a képi kifejezőeszközök általános megválasztásában is. Hadd idézzek néhány illyet a versekből kiragadva: „monokliból szívott bíborkék tinta” (szavak), „lydokainban ázó nedvzöld karalábé” (szív), és egy még ennél is absztraktabb kép az analízis-ben: „mint a szíami ikreket ha a tükör kettévágja” vagy „szemem/homo-

röhrig géza fogság

Széphalom Könyvműhely

Röhrig Géza: *Fogság*
Széphalom Könyvműhely,
Budapest, 1997.
146 oldal, 570 Ft.

kóráján/éjjel megfordulok” (szimmetria). De a legjobb példa az otthon c. vers a költői képek rendhagyó burjánzásával, melyet talán Röhrig képi szótárának is nevezhetnénk.

A verseket jellemzi még, hogy az időmérték nem túl feszes, a rímek lazák, csak néha érződik mesterkélttség ezek kiválasztásában. A szabadverset jobban kedveli, s így a költő tömörebben fejezi

ki mondandóját. Szépek az „in memoriam” versek. Pilinszky neve hiányzik a sorból, noha érezhető a hatása mind a költő világlátásán, mind pedig a stílusán. A megváltatlanság érzése hatja át a művet, meg a versírás kényszerének és értelmetlenségének párhuzamos problémája, egy-egy helyen T.S. Eliot Wastland-je vagy W. H. Auden híres sora jutottak eszembe: „poetry makes nothing happen.” És megszólal az indiai bölcs is a sok ezemyi hangból, az én-ek egyikébe, de a lélek kohéziós ereje összetartja a művet, ehhez elég elolvasnunk olyan verseket, mint a záradék vagy az itthon.

Röhrig itthon van Budapesten, „fogsága” metafizikus. Ismeri a város zegzugait, érti a szellemiséget, amelyből az itteni kultúra táplálkozik, és magyarul is tud.

Érdekes a kötet beosztása. Az „elején” kezdődik, teremtés, első nap. Gondolat-percekre tördeli a költő a mondatot: „Kezdetben teremté Isten a mennyet és az földet.”, így a szavak a ciklusok címeit adják.

Jól sikerültek a „hajléktalan” versek, a kivetettek iránti szimpátia megnyerő. A portrék, mint az allegro barbaro, a hajnóczy, vagy a ráv jöhuda ben smuel hálévi meggyőző az olvasót a látomás átéltségéről.

Meglepos felfedezésem viszont s zsidóság-élmény marginális jellege, a hétköznapi tapasztalat hiánya. Érződik, hogy a versek szerzője ismeri a zsidó életet, de a holocaust áldozataival mintha a szavak is kihaltak volna, és a jelképek már nem tudják kifejezni a valóságot. Ez egyébként általános európai zsidó jellemvonás, légüres térben és feje tetejére állított időben kell mozognunk. Talán ezért keressük oly lázasan a szavakat.

Élvezetes olvasmány a fogság, egyenletes a stílusa és a versek minősége, egy lendületes és arányos mű. A kötés erős és a borító elegáns, a Széphalom Könyvműhely igényességét dicséri.

Tarnóc János

*Műbútorasztalos válllalja
antik, stílbútorok
javítását, restaurálását,
kárpitosmunkával is.
Tel.: 06/30/944-2206.*

Sürgösen
40-50 négyzetméteres
öröklakást vásárolnék
Budapesten,
3,5 millió forintig,
azonnali, egyösszegű
készpénzfizetéssel!
Tel.: 06-30-9-146-914
(egész nap).

Amerikai
biztosítótársaság
munkalehetőséget
(üzletkötő, középvezető),
biztosítási tanácsadást,
valamint
utasbiztosítást kínál.
Benkovics Erika.
T: 201-5597,
06/20/943-6543